

Українські землі
у складі Речі Посполитої
в другій половині XVI ст.

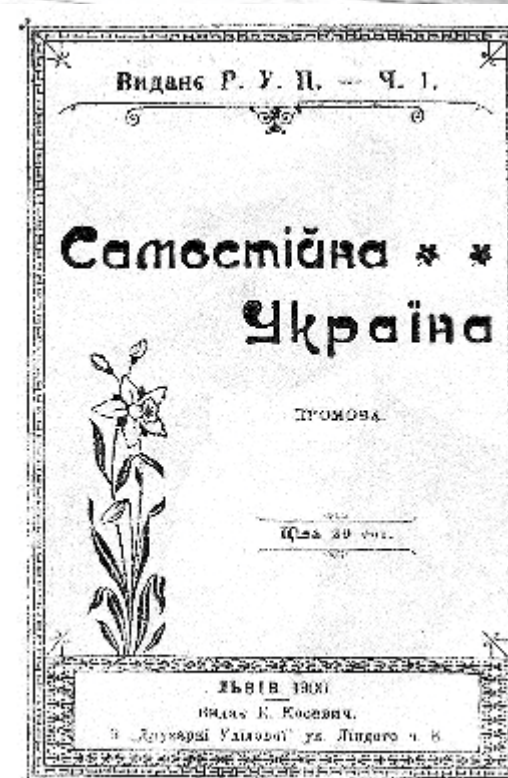
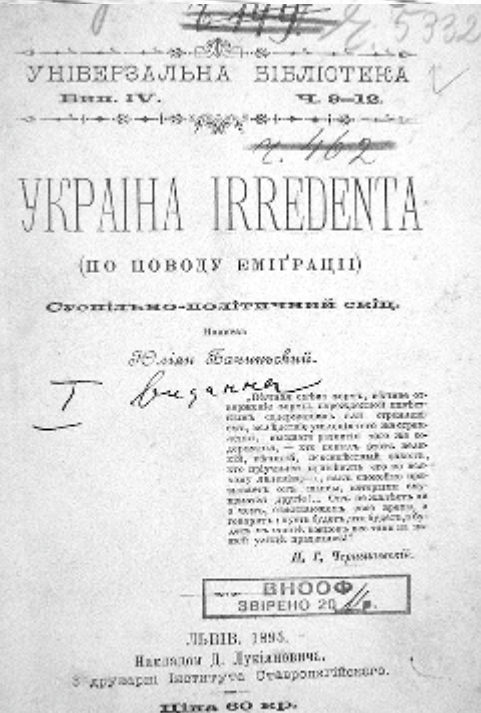
Українські
землі у складі
Речі
Посполитої
в першій
половині
XVII ст.

Національно-
визвольна війна
українського народу
середини XVII ст.

Козацька
Україна
наприкінці
50–80-х рр.
XVII ст.

Українські землі
наприкінці XVII – в першій
половині XVIII ст.

Українські землі
в другій половині XVIII ст.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

середина XVI –
початок XX ст.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ

Українські землі у складі Австрійської
імперії наприкінці XVIII –
в першій половині XIX ст.

Українські землі у складі Російської
імперії в другій половині XIX ст.

Українські землі у складі Австро-
Угорщини в другій половині XIX ст.

Українські землі
у складі
Російської імперії
наприкінці
XVIII – в першій
половині XIX ст.

Культура України
кінця XVIII – першої
половини XIX ст.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЖИТОМИРСЬКИЙ
АГРОТЕХНІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

середина XVI –
початок XX ст.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ

Українські землі
у складі Речі Посполитої
в другій половині XVI ст.

Українські
землі у складі
Речі
Посполитої
в першій
половині
XVII ст.

Національно-
визвольна війна
українського народу
середини XVII ст.

Козацька
Україна
наприкінці
50–80-х рр.
XVII ст.

Українські землі
наприкінці XVII – в першій
половині XVIII ст.

Українські землі
в другій половині XVIII ст.

студент _____ групи _____

Розробники опорного конспекту:

- Ю. В. Малихін** – викладач суспільних дисциплін Житомирського агротехнічного фахового коледжу, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.
- Л. П. Малихіна** – викладач суспільних дисциплін Житомирського агротехнічного фахового коледжу, спеціаліст вищої категорії.

Р Е Ц Е Н З Е Н Т И :

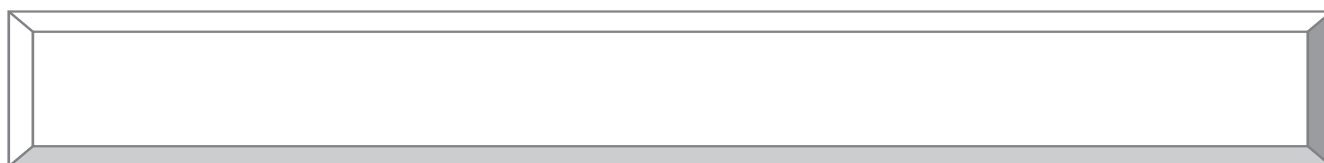
- І. М. Можарівська** – кандидат педагогічних наук, заступник директора Житомирського агротехнічного фахового коледжу з навчально-методичної роботи.
- С. В. Стельникович** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Житомирського державного університету ім. Івана Франка.

*Обговорено та схвалено
на засіданні циклової комісії гуманітарних та суспільних дисциплін
Житомирського агротехнічного фахового коледжу
(протокол № 13 від 03.05.2024 р.).*

*Рекомендовано до друку
методичною радою Житомирського агротехнічного фахового коледжу
(протокол №5 від 06.05.2024 р.).*

Українські землі у складі Речі Посполитої в другій половині XVI ст.

1. Люблінська унія та її вплив на українські землі

1569 р
Люблінська унія

Умови унії

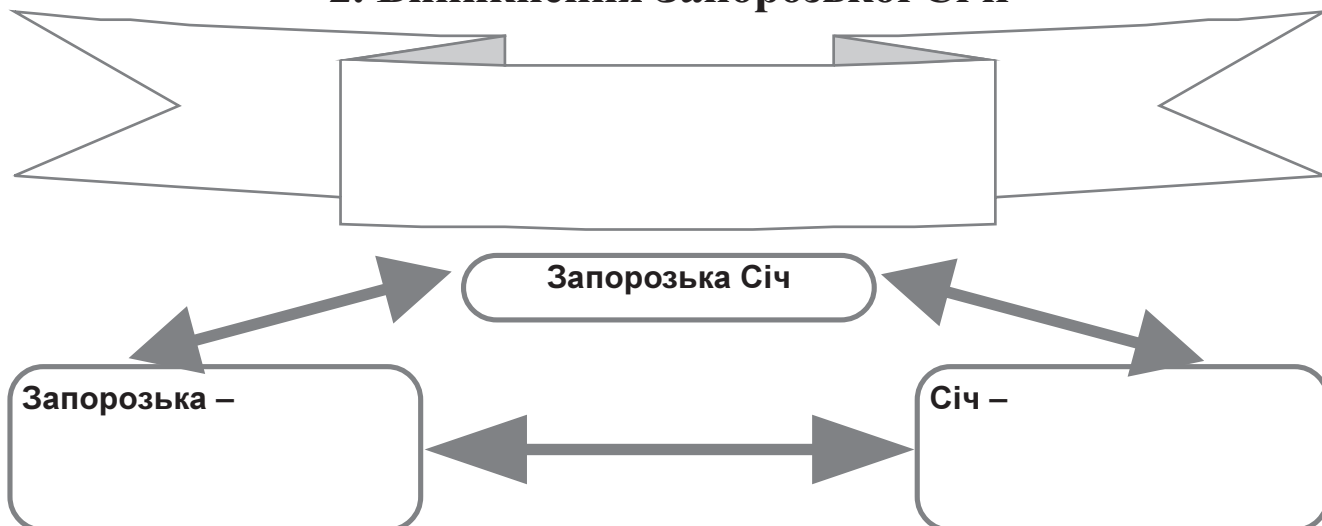
1. Велике князівство Литовське об'єднувалося з Польським королівством в єдину державу – _____, яку мав очолювати єдиний король, спільний сейм та сенат.
2. Створення єдиної грошової системи.
3. Ведення спільної зовнішньої політики.
4. Шляхта зрівнювалася в правах. Майже всі українські землі, за винятком Берестейщини, відходили під владу польської шляхти.
5. Польща і Литва зберігали свій державний статус – окреме законодавство, судова система, військо, фінанси, уряди.

Унія –

Наслідки унії

Позитивні	Негативні	
• Більшість українських земель об'єднано в межах однієї держави – Речі Посполитої, що згуртувало український народ. • Українська верхівка отримала виняткове право обіймати посади на місцях, незалежно від віросповідання. • Через Польщу на українські землі поширювався західноєвропейський культурний вплив; розвиток освіти. • Збереження чинного адміністративного устрою. Українські землі поділялися на воєводства.	• Виникнення на українських землях великих маєтків польської шляхти, закріпачення, зростання гноблення. • Початок полонізації – денаціоналізація в ерхівки (втрата українським суспільством політичної еліти). • Національні та релігійні утиски українського населення. • Збереження чинного судочинства за Литовськими статутами. За ними, окрім всього іншого, відбулось поступове закріпачення селян.	
Воєводство – це	Литовські статuti	
	Перший	
	Другий	
	Третій	

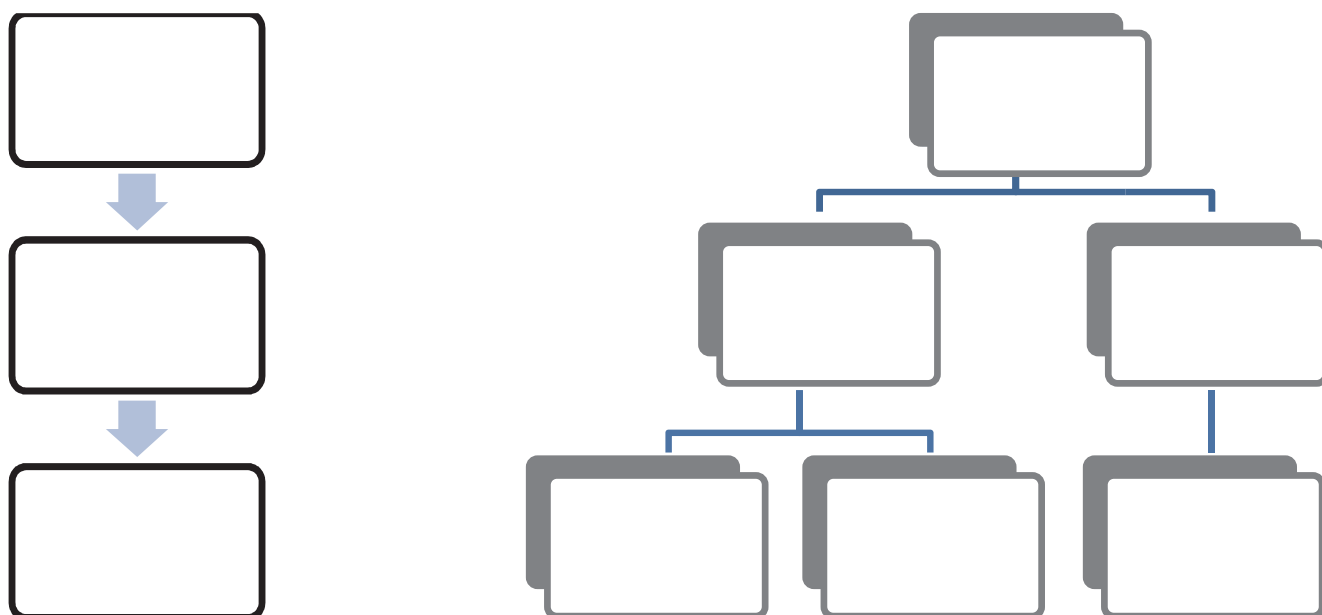
2. Виникнення Запорозької Січі

За порогами Дніпро розливалось в широку заплаву – _____, де було багато проток та островів (понад 250). У різні часи Січ розташовувалась на деяких із них. На сьогодні відомо 8 січей.

Роки існування	Назва	Місце знаходження
1556 – 1557		острів Мала Хортиця
1570-ті – 1593		острів Томаківка
1593 – 1638		острів Базавлук
1639 – 1652		біля переправи через Дніпро в Микитиному Розі (нині Нікополь)
1652 – 1709		острів Чортотлик
1709 – 1711, 1730 – 1734		гирло правої притоки Дніпра – річки Кам'янки
1711 – 1728		урочище Олешки, навпроти сучасного Херсона
1734 – 1775		півострів, омивався річкою Підпільною

Військова організація Січі

Терміни, що стосуються козащини	
Низове козацтво	
Реєстрове козацтво	
Городове козацтво	
Старшина	
Кошовий отаман	
Гетьман	
Клейноди	
Полк	
Курінь	

Реєстрові козаки	
<i>Привілеї реєстрового козацтва:</i>	
• Звільнення від сплати податків і повинностей (крім військової служби). • Вихід з-під юрисдикції можновладців. • Свої суди. • Отримання офіційної назви "Запорозького" або "Низового" війська та військових клейнодів. • Отримання права володіти землею, займатися різними промислами, торгівлею, отримання платні (хоч і нерегулярно). • Отримання права обирати гетьмана та старшину на козацькій раді. • Отримання у володіння містечка Трахтемирів (Черкащина) для утримання зимових квартир, озброєння, шпиталю.	

3. Козацькі повстання 1590-х рр.

За подіями кінця XVI ст. закріпилася назва "козацькі війни" (повстання). Це перші організовані виступи козаків проти польського панування за свої станові права.	
Розгорнулося на Київщині, потім охопило Брацлавщину та Волинь. Спрямоване проти магнатів та шляхти (привід – земельний конфлікт із родиною Острозьких), а також панування Речі Посполитої в Україні. Разом з реєстровими козаками виступили запорожці, їх підтримали селяни. Під час переговорів Косинського вбили. (одна версія, що слуги князя О. Вишневецького, інша – під час бою). Козаки відступили на Запорозжя. Але восени знову оточили Київ, взяти не вдалося, бо саме татари зруйнували Січ, військо повернулось назад.	Северин Наливайко брав участь у придушенні повстання Косинського, через що не вся Січ рушила за ним (хто рушив – ними командував наказний гетьман Григорій Лобода). Фактично продовжив повстання Косинського. 1596 р. козаки гетьманом обирають Лободу. 16 травня 1596 р. в урочищі Солониця (біля Лубен), повстанців розгромлено. Северина Наливайка і Матвія Шаулу, якого обрали замість Лободи гетьманом, стратили у Варшаві. Григорія Лободу стратили самі козаки, нібито через спробу зради.
<i>Причини поразок:</i>	
• Козаки виступали лише за свої вузькі станові інтереси. • Відсутність координації дій між селянами та козаками. • Малочисельність повстанців. • Боротьба на два фронти (проти поляків і татар).	

4. Берестейська унія

У XVI ст. Європу охопила Реформація – рух спрямований проти католицької церкви, що поклав початок новому напрямку у християнстві – протестантизму. Під впливом реформації починають діяти православні братства .	
Братства	
	За Львівським Успенським братством встановлено право зверхності над іншими братствами та контроль за духовництвом. При ньому створено першу братську (слов'яно-греко-латинську) школу .
Становище православної церкви постійно порушувалось, поширювався католицизм. Духовні особи не мали високої освіти, були часті випадки зради своєї церкви. У її справи втручалась держава. Православні святині приходили в запустіння, грабувалися. До того ж у Москві виник свій патріархат, який почав намагатися поширити вплив на українські землі. За таких умов деякі представники вищого духовництва, українські магнати і шляхта стали схилятись до об'єднання з католицькою церквою, надіючись, що воно сприятиме оновленню православної церкви, зрівнянні її у правах із католицькою. 1595 р. до Риму, аби обговорити умови унії, було відряджено Іпатія Потія та Кирила Терлецького. 1596 р. скликано Берестейський церковний собор.	
	

На соборі відбувся розкол. Значна частина населення не підтримувала ідею унії. Боротьбу з нею очолив Василь-Костянтин Острозький. Та все ж попереднє рішення про союз православної та католицької церков було схвалено.

Умови унії	Наслідки унії
• Визнання зверхності Папи Римського. • Збереження права нижчого духовництва на одруження (на відміну від католицького). • Збереження православної обрядовості та юліанського календаря. • Зрівняння українського духовництва у правах із польським. • Навчання у школах і семінаріях на українських землях вести грецькою та слов'янською мовами. • Проведення богослужінь церковнослов'янською мовою.	• Утворення Української греко-католицької церкви, яку очолив митрополит Михайло Рогоза. • Православна церква продовжила існування, але залишилась без найвищої ієрархії. • Зрівняння суспільного становища католиків та греко-католиків фактично не відбулося. • Загострення протистояння на релігійному ґрунті.

5. Культура

Мова	Дві літературні мови: книжна староукраїнська (називали простою мовою) та слов'яноруська. Проста мова була наближена до розмовної і широко використовувалася. Саме нею було перекладено Біблію – знамените Пересопницьке Євангеліє, яке створили в 1556 – 1561 рр. архіандрит місцевого монастиря Григорій і син протопопа із Сянока Михайло Василевич.
Освіта	Початкові школи діяли при церквах і монастирях. Виникли греко-католицькі школи (Холм, Володимир); єзуїтські (католицькі) колегіуми (Львів, Луцьк, Перемишль, Ярослав); протестантські школи (Киселин – академія, Берестечко, Гоща). Православні школи організовували братства (братські школи). Найвизначнішим явищем в освіті другої половини XVI ст. була Острозька академія (слов'яно-греко-латинська школа/академія, заснована 1578 р., припинила існування 1636 р.), створена на базі острозького культурно-освітнього осередку, який зібрав у своєму родовому маєтку в 1576 р. князь В.-К.Острозький. Перший ректор – Герасим Смотрицький. Він був ученим і письменником (відомий твір "Ключ царства небесного", 1587 р.). В академії викладалося "сім вільних наук" (граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, музика, астрономія), ґрунтовно вивчалися мови. Навчання передбачало здобуття початкової та середньої освіти з елементами вищої. В академії працювали найкращі українські вчені та деякі закордонні спеціалісти. Серед вихованців закладу – Петро Сагайдачний (майбутній гетьман) та Мелетій Смотрицький (автор "Граматики слов'янської" (1619), що систематизувала церковнослов'янську мову).
Книгодрукування	В Острозі кілька років працював Іван Федоров (Федорович). Тут він видав справжній шедевр – Острозьку Біблію (1581 р.). До цього, у Львові, 1574 р. ним були видані "Апостол" і "Буквар". Одним з перших підручників є "Грамматика словенська", що побачила світ у Вільно 1596 р. Автор – Лаврентій Зизаній.

Усна народна творчість	Думи та історичні пісні, які виконують кобзарі.	
Література	Серед письменників, що писали латиною, зажив слави Станіслав Оріховський-Роксолан. З'являється полемічна література (_____). Відомі полемісти: Іван Вишенський (православ'я), Герасим Смотрицький (православ'я), Іпатій Потій (уніатство).	
Архітектура		
		
	Ансамбль Успенської церкви у Львові: церква Успіння. 1591-1629 роки; вежа Корнякта, 1573-1578 роки; каплиця Трьох Святителів. 1578 р.	
		
Ансамбль площі Ринок у Львові: Чорна Кам'яниця. Кінець XVI ст.; будинок Корнякта. 1580 р.		
		

Образотворче мистецтво	Розвивається мистецтво мініатюри та іконопису. Популярності набуває гравюра. В кінці століття з'являється портретний живопис.
Мініатюра	
Ікона	
Гравюра	

Мініатюри Пересопницького Євангелія. 1556-1561 роки

Українські землі у складі Речі Посполитої в першій половині XVII ст.

1. Морські походи козаків. Петро Конашевич-Сагайдачний

На перші десятиліття XVII ст. припадають особливо вдалі морські походи козаків, що називають "_____". Більшість із них пов'язані з діяльністю видатного полководця та політика Петра Конашевича-Сагайдачного, якого на початку XVII ст. (1601, або 1606 рр.) вперше, обирають гетьманом Запорозького війська (обирався і втрачав цю посаду декілька разів).

Діяльність Петра Сагайдачного

- Реформує козацьке військо, перетворює його на регулярне.
- Збільшує склад козацького флоту (човни "чайки").
- У боях застосовує активну тактику наступу, раптовість.
- Обстоює інтереси українського народу, через що йде на компроміси з польською владою.
- Здійснює успішні походи проти татар і турків, тому Європа починає сприймати козаків як захисників християнства.
- Разом із військом вступив до Київського Богоявленського братства, що фактично означало підтримку козацтвом православ'я.
- Сприяє відновленню православної ієрархії у Києві.
- Великі суми коштів заповів Київському та Львівському братствам (в школі останнього колись навчався, як і в Острозькій академії).

Найважливіші битви (походи)

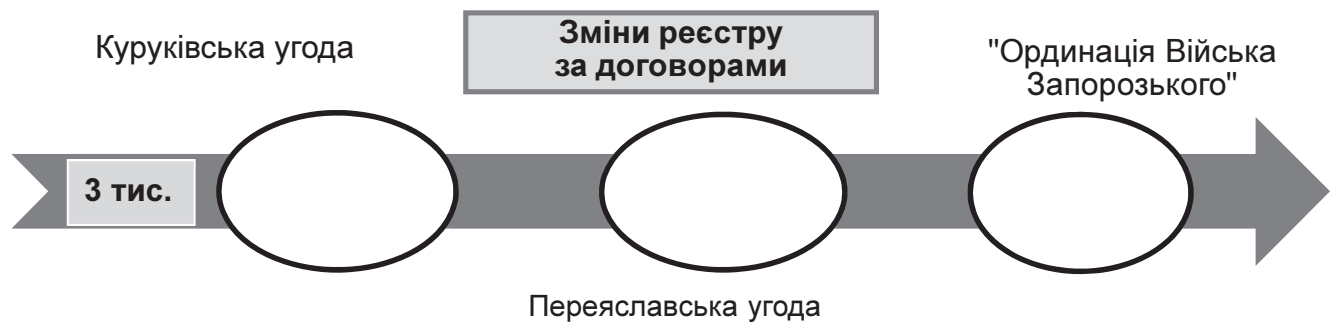
	Приписують морський похід на Варну . Під час нього козаки здобули фортецю, що до того вважалася неприступною. Результатом битви стало визволення кількох тисяч полонених, запорожці захопили значні трофеї та 10 османських галер (ка-торг). Через цей похід султан видав наказ перегородити Дніпро біля острова Та-вані залізним ланцюгом і заблокувати козаків, проте ці заходи виявилися неефек-тивними.
	Найпотужніший удар татарам – здобуття Кафи (Феодосія), найбільшого невольни-цького ринку в Криму.
	Допомагаючи польському королевичу Владиславу, який мав намір здобути мос-ковську корону, козаки під проводом Сагайдачного, разом з польськими військами, здійснюють похід на схід. 20-тисячне козацьке військо взяло тоді кілька російських міст та оточило Москву. Між Річчю Посполитою та Москвою у с. Деуліні підписано вигідне для першої перемир'я – Польща закріпила за собою Смоленську та Черні-гово-Сіверську землі, де утворилось Чернігівське воєводство.

Хотинська (польсько-турецька) війна (1620 – 1621 рр.)	
<i>Цецорська битва (_____)</i>	<i>Хотинська битва (_____.)</i>
Агресивну завойовницьку політику турків, які мали наміри завоювати Європу, могла на той час зупинити лише Польща. Під с. Цецора (нині Румунія) поляки, через відсутність достатньої підтримки з боку козаків, отримали розгромну поразку. Козаки не захотіли підтримувати військо, яким командував Жолкевський – той, що раніше придушив повстання С.Наливайка. Лише близько тисячі українців згодилось стати пліч-о-пліч з поляками. Під Цецорою убили батька Богдана Хмельницького, а самого майбутнього гетьмана взяли у полон.	Очолюване українським гетьманом 40-тисячне військо допомогло польській армії розгромити під Хотиним 300-тисячну турецьку армію. В цій битві Сагайдачний дістав вогнепальне поранення руки, від чого і помер 1622 р. Похований на Подолі в Києві при церкві Богоявленського братства.
<i>Наслідки битви під Хотиним:</i>	
➤ Зупинено турецьку агресію. Османська імперія відмовилася від наміру завойовувати всю Європу. ➤ Розвіяно міф про непереможність турецького війська. ➤ Спричинено внутрішню кризу в Османській імперії, яка разом з Кримським ханством взяла на себе зобов'язання не нападати на українські та польські землі.	

2. Козацькі повстання 1620-1630-х рр.

Після смерті Сагайдачного, який умів стримувати козаків від радикальних виступів і водночас відстоювати їх інтереси, почали поширюватись народні хвилювання. До того ж польська влада пішла на збройне придушення козацької могутності. Саме це, а також релігійні та соціальні утиски населення призвели до ряду повстань.	
	Повстання Марка Жмайла
Польська сторона на Київщину посилає 30-тисячне військо під проводом Конєцпольського для того аби втихомирити козацтво і покаячене населення. У Жмайла було 20 тис. козаків. Битва відбулася в урочищі Ведмежі Лози поблизу Курукувого озера. Жодна зі сторін не отримала перемоги. Такий розвиток подій призвів до посилення поміркованої течії в козацькому середовищі. Жмайла усунуто з гетьманства, а булаву передано представнику козацької верхівки Михайлу Дорошенку, який укладає Куруківську угоду.	
<i>Основні пункти Куруківської угоди (1625 р.)</i>	
❖ Всі повстанці амністовані; ❖ козацький реєстр зростав до 6 тис. осіб (до цього три тисячі), всі інші мали повернутись під владу панів; ❖ збільшувалась щорічна плата реєстровцям (60 тис. злотих, старшині передбачались додаткові виплати); ❖ козакам заборонялось втручатись у релігійні справи в українських землях, здійснювати морські походи та мати відносини з іноземними державами; ❖ реєстровцям залишалось право обирати гетьмана, але затверджувати його мав король; ❖ створювалось шість територіальних полків – Білоцерківський, Канівський, Корсунський, Переяславський, Черкаський, Чигиринський. Вони мали виконувати функції поліції та боротись із визвольним рухом.	
	Повстання Тараса Трясила (Федоровича)
Куруківська угода призвела до конфлікту між реєстровим (гетьман Григорій Чорний) та нереєстровим козацтвом (гетьман Тарас Федорович). Запорожці підійшли до Черкас, оточили будинок Чорного і стратили гетьмана реєстровців, звинувативши у зраді. Повстання охопило Лівоч	

бережжя і частину Правобережжя. Під Переяславом козаки вщент розгромили Конєцпольського, який ледве врятувався. Центральною подією була так звана "_____", коли невеликий загін повстанців знищив Золоту роту – добірне шляхетське формування, що охороняло штаб Конєцпольського. Він йде на переговори. Козацька верхівка усуває Трясила від гетьманства. 29 травня 1630 р. було укладено Переяславську угоду, якою не були задоволені ні селяни, ні міщани, ні нереєстрові козаки.		
<i>Суть Переяславської угоди</i>		
Зберігались основні положення Куруківського договору, але реєстр збільшувався до 8 тис. осіб.		
Повстання Івана Сулими (Руйнування Кодаку).		
Прагнучи приборкати Запорозьку Січ, сейм Речі Посполитої у лютому 1635 р. ухвалив постанову "Про припинення козацького свавілля". Відповідно до неї на правому березі Дніпра, навпроти першого (Кодацького) порогу, мали збудувати фортецю. Спорудженням керував французький інженер Гійом Левасер де Боплан, який у 1650 р. видав працю "Опис України", де опубліковані дані з її географії, історії, культури. У липні спорудження фортеці було завершено, в ній розміщено гарнізон із 200 німецьких найманців. Гетьман нереєстрового козацтва Іван Сулима разом із січовою старшиною вирішив знищити фортецю, так як вона не дозволяла з Січі потрапити на Україну (і навпаки: на Січ не могли потрапити втікачі від панів). У серпні 1635 р. загін козаків захопив фортецю. Після цього Сулима пробує підняти селян і міщан на повстання, але через зраду реєстровців його беруть у полон. Стратили у Варшаві.		
Повстання Павла Бута (Павлюка), Якова Остряниці (Острянина) і Дмитра Гуні		
Це найбільше з перелічених повстань. Поштовхом до його початку стала проведена наприкінці квітня 1637 р. польним гетьманом Миколою Потоцьким "чистка" козацтва, внаслідок якої в реєстрі залишились лише ті, за кого ручались місцеві старости.		
<i>Павло Бут</i>	<i>Яків Остряниця</i>	<i>Дмитро Гуня</i>
Гетьман нереєстрового козацтва зібрав 10 тис. осіб, але загони діяли роз'єднано і були погано озброєні. 16 грудня 1637 р. у вирішальному бою проти 15-тисячної польської армії під Кумейками, неподалік Канева, повстанці зазнали поразки. Бута та ватажків видано старшиною полякам. Стратили у Варшаві.	Навесні 1638 р. боротьбу продовжив новообраний гетьман нереєстрового козацтва Остряниця. Він у квітні перемагає велике польське військо під Говтвою, але Потоцький отримує підкріплення з боку Яреми Вишневецького. Повстанці зазнали поразки під Лубнами. Запеклі бої розгорнулися під Жовнином. Втративши надію на успіх, Остряниця з кількома сотнями козаків пробився на територію Московської держави.	Загони, що залишились, продовжували боротьбу на чолі з новообраним гетьманом Дмитром Гунею. Він створив табір в урочищі Старець (старе русло Дніпра). Майже півтора місяці повстанці утримували облогу, але довідавшись, що загони, які їм йшли на допомогу, розбиті, склали зброю.
На початку вересня 1638 р. М.Потоцький у Києві збирає "загальну раду" реєстрового козацтва, де оголосив "Ординацію Війська Запорозького, яке перебуває на службі Речі Посполитої". На початку грудня 1638 р. в урочищі Масляний став відбулася ще одна зустріч, де козаки змушені були остаточно прийняти умови "Ординації..."		
<i>Зміст "Ординації Війська Запорозького" (1638 р.)</i>		
✓ Обмежувалися права козаків, вони не могли самостійно вибирати старшину, скасовувалась посада гетьмана, судочинство; ✓ замість гетьмана призначався королівський комісар, резиденцією якого став Трахтемирів; ✓ реєстр зменшувався до 6 тис. До нього могли увійти ті, хто не брав участь у повстаннях; ✓ міщанам і селянам заборонялося вступати до козаків під загрозою конфіскації майна й навіть видавати дочок заміж за козаків; ✓ передбачалась відбудова фортеці Кодак і постійне перебування в ній польського гарнізону; ✓ полки реєстровців мали по черзі нести службу на Січі.		
Відсутність значних виступів проти Речі Посполитої. Поляки називали цей період "_____". ("_____").		

3. Соціально-економічне життя

- Зростання магнатського землеволодіння, кількості фільварків, виробництва товарів на продаж, через збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію в Західній Європі;
- поява значної кількості нових міст. Близько 80% міст були у приватній власності. Найбільші міста – Львів та Київ.
- зростання кількості ремісничих спеціальностей;
- скрутне становище міщан, які мали виконувати різні повинності, зокрема й панщину. Єдиний загальнодержавний податок – "подимне" – набагато перевищував попередні побори;
- починається перехід до мануфактурного виробництва, використання вільнонайманої робочої сили;
- загострення національних, соціальних та релігійних проблем, поширення панщини та кріпацтва зумовлюють явище покозачення.

Терміни, поняття

Фільварок	
Панщина	
Кріпацтво	
Мануфактурне виробництво	
Покозачення	

4. Становище церкви

Католицька церква	Греко-католицька (уніатська) церква	Православна церква
Займала панівне становище, як основна церква Речі Посполитої. Український народ її не підтримував.	• Виникає внаслідок Берестейської унії 1596 р.; • першим митрополитом був Михайло Рогоза. Посилюється політика полонізації, насадження католицизму й унії, особливо за митрополита Іпатія Потія; • за митрополита Йосифа-Велямина Рутського відбувається пошук способу порозуміння з православними (1621 р.), розгортання діяльності на впорядкування й оновлення церковного життя (реорганізація греко-католицького чернецтва, заснування шкіл майже при кожному монастирі);	• Православне духовенство фактично було поставлено поза законом; • православна шляхта обмежувалась у правах, а міщани не допускались до роботи магістратів; • частина церков і монастирів була передана греко-католикам, закрито чимало парафіяльних шкіл; • поява групи священників, яка

	• греко-католицькі ченці мали право навчатись в західноєвропейських католицьких семінаріях; • зрівняння статусу греко-католицьких та єзуїтських шкіл; • церкву підтримувала польська влада та Папа Римський; • рівноправності з католицькою уніатська церква так і не отримала; • народні маси у більшості не підтримали церкви.	за підтримки Запорозької Січі відстоювала право законного існування православної церкви.
Берестейська унія погіршила становище православної церкви, але більшість українців лишили їй вірною.		
	У Києві засноване Богоявленське православне братство, яке стало впливовою силою і до якого разом з усім військом вступив гетьман Петро Сагайдачний.	
	За підтримки козацтва і безпосередньо гетьмана Сагайдачного у Києві було відновлено православну ієрархію. Київським митрополитом став Йов (Іов) Борецький . Його висвятив константинопольський патріарх Феофан, якому козаки здійснили військовий супровід та охорону під час перебування в Україні.	
	Митрополит Петро Могила домігся аби польський сейм затвердив " Пункти для заспокоєння руського народу ", в яких визнав законність православної церкви, відповідно й ієрархії.	
Після відновлення православної ієрархії посилюється влада митрополита та відбувається більший контроль за духівництвом і станом церковного життя.		

Митрополити греко-католицької церкви

Митрополити православної церкви

Петро Могила

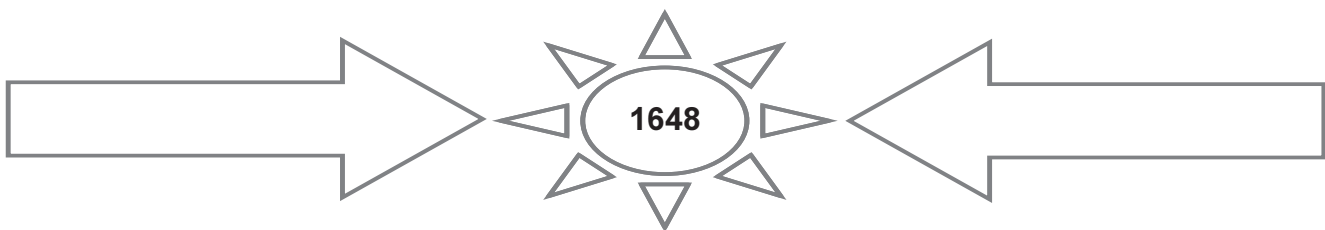
5. Розвиток культури і освіти

Книгодрукування	Основним осередком друкарства стає друкарня Києво-Печерської Лаври , в якій 1646 р. видано "Требник" – автор Петро Могила. Діяла друкарня Львівського Успенського братства .	
Освіта	Петро Могила був ініціатором утворення у 1632 р. Києво-Могилянської колегії (з 1701 р. Києво-Могилянська академія). Вона постала на базі Київської братської (1615 р.) і Лаврської (1631 р.) шкіл. Києво-Могилянська академія довгий час була єдиним вищим навчальним закладом Східної Європи.	
Наука	Найвизначніша мовознавча праця – "Граматика" Мелетія Смотрицького (1619 р.). Популярним був "Лексикон славенороський" Памви Беринди (1627 р.), в якому було зібрано майже 7 тисяч слів.	
Усна народна творчість	Продовжують творити кобзарі. До цього періоду належить діяльність легендарної піснярки Марусі Чурай .	
Література	Найвизначнішим письменником-полемістом вважається Іван Вишенський. Він є автором 16 творів. За життя надруковано лише "Послання до єпископів". Мелетій Смотрицький був автором полемічного твору "Тренос" ("Плач", 1610 р.). Помітне місце в літописанні того часу належало Густинському літопису, що описував події 1600 – 1640 рр. Касіян Сакович видав книгу "Вірші на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного" (1622 р.).	 <i>Портрет Петра Конашевича-Сагайдачного з книги "Вірші на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного" (гравюра)</i>
Драматургія	Поширюється шкільна драма –	
	Виникають інтермедії –	
	Розвивається вертеп –	
Архітектура	Ансамбль Кафедрального костелу у Львові: каплиця Боїмів.	
		
		

Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.

1. Початок національно-визвольної війни в Україні (1648 – 1649 рр.)

Національно-визвольна війна (1648 – 1657)		
Причини		
Характер		
Рушійні сили		
Мета		
Керівник		
Особиста причина		

№	Дата	Подія	Наслідки
1			Нищівні поразки поляків. Ліквідовано королівську владу на Лівобережжі.
2			
3			Перемога козаків із нищівною поразкою польського війська, яка відкрила українським військам шлях у Галичину.
4			Козаки взяли викуп і відступили від міста, рушивши до польської фортеці Замостя.
5			Причини: 1) після викупу під Львовом більшість татарського війська зі здобиччю повернулася в Крим. 2) Епідемія у козацькому війську (від неї гине Максим Кривоніс). 3) Закінчується тридцятилітня війна і Австрія, союзниця Польщі, поповнює її своїми військами. 4) Вихід козацьких військ на етнографічні кордони України. 5) Відсутність чіткої програми подальших дій. 6) Вибори у Польщі нового короля, від якого Хмельницький очікує порозуміння. Ним стає Ян II Казимир, власне з ним і підписується перемир'я. Пізніше Ян Казимир усі сили кинув щоб придушити повстання. Тобто очікування Хмельницького не виправдали себе.
6			Богдана Хмельницького зустрічали як "українського Мойсея". Тут, як вважають історики, стався перелом у поглядах гетьмана. Під час переговорів з поляками він заявив про свій намір визволити всю Україну та український народ з-під польської влади. Хмельницький веде переговори з Московською державою та Трансильванією в пошуках союзників.
7			Польська армія, очолювана Яном Казимиром, захопила Галичину і вторглася на Поділля. Козаки оточують частину її сил, якою командував Ярема Вишневецький, під Збаражем . На допомогу оточеним поспішає Ян Казимир, але сам опиняється в оточенні під Зборовом.
8			Коли перемога вже була на боці козаків – зрадили татари. Іслам-Гірей був підкуплений поляками. Укладено Зборівський договір: - Річ Посполита визнавала існування Козацької України в межах Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств, гетьманське правління та свободу існування православної церкви. Реєстр козаків – 40 тисяч. - Селяни, які не потрапили до реєстрових списків, змушені були повертатися до своїх панів. - Чигирин переходив у володіння Гетьмана (ставав його резиденцією).

2. Бойові дії 1651 – 1653 рр.

	Польські війська, порушили Зборівський договір (який повністю також не влаштовував і Хмельницького), напавши на м. Красне. Козаки, які на чолі з полковником Данилом Нечаєм боронились, змушені відступити. Нечай загинув.
	Наступ польських військ зупинено під Вінницею загонами Івана Богуна, де той вперше масштабно проявив свої здібності воєначальника.
	Битва під Берестечком. У вирішальний момент зрадили татари. В результаті козаки зазнали поразки. Одна з версій – Хмельницького татари взяли в полон. Виводом військ з оточення командував Іван Богун (через болото). Це єдина поразка козаків часів визвольної війни.
	В Україну вторглися литовські війська на чолі з князем Радзивіллою. Захопивши Київ та Чернігів, вони з'єдналися з поляками. Хмельницький хоч і зібрав на той час нову армію, але перевага була на боці польсько-литовських сил.
	Хмельницький погоджується підписати Білоцерківську угоду : ❖ козацький реєстр скорочувався до 20 тис. чол.; ❖ територія гетьманського управління (Гетьманщини) обмежувалась лише Київським воєводством; ❖ гетьману заборонялося вести переговори з іноземними державами (повинен був розірвати союз із Кримським ханством); ❖ польська шляхта здобула право на колишні маєтки в Україні, селяни повинні були повертатися до своїх панів; ❖ привілеї, надані православної церкві, зберігалися.
	На Поділлі під горою Батіг відбулася битва козаків із 20-тисячною польською армією. Остання зазнала страшної поразки. Це був, фактично, реванш за Берестечко. _____.
	Козацьке військо оточило польську армію під м. Жванець . Але третя велика зрада кримського хана (укладає усний Кам'янецький договір з поляками) змушує Хмельницького у грудні 1653 р. підписати новий мир з Польщею на засадах Зборівського договору.

3. Утворення козацької держави

Переможні битви 1648 – 1649 рр. сприяли утвердженню Української козацької держави – Війська Запорозького . В історичній науці цю державу, а також її територію називають Гетьманщиною .		
Столиця		
Адміністративно-територіальний поділ	Усю територію гетьманщини в 1649 р. поділено на 16 полків (керували полковники), які поділялись на 10 – 20, а то й більше сотень (керували сотники). Містами, що мали магдебурзьке право керували магістрати на чолі з війтами . У селах – старости , яких обирала сільська громада. Запорозька Січ була окремою адміністративною одиницею в державі.	
<i>Законодавчий орган</i>	<i>Виконавча та судова влада</i>	<i>Уряд (допомога гетьману)</i>
В Гетьманщині ліквідовано велике та середнє землеволодіння, фільварково-панщинну систему, кріпацтво. Формувалися козацька, селянська і державна власність на землю. Відбулося покозачення – масовий перехід селян і міщан у козацький стан, який почав відігравати провідну роль.		

4. Місце Гетьманщини у міжнародних відносинах

Міжнародні відносини з боку Гетьманщини, в основному, зводились до пошуку союзника в боротьбі проти Польщі	
Туреччина	У 1650 р. була підписана угода з Оттоманською імперією, за якою остання підтримувала Україну, але ця угода залишалася формальною. До того ж піддані Туреччини – Кримське ханство досить часто зраджувало Хмельницького, тим самим виснажуючи і польські сили і українські. Ісламу-Гірею це було вигідно. Тому Хмельницький вирішує шукати нового союзника.

Молдова	Особливістю національно-визвольної боротьби українського народу стало те, що зовнішньополітичний чинник виявився одним із головних. До того ж, в очах європейських правителів Б.Хмельницький був самозванцем, не спроможним підтвердити свого походження, яке б давало право стати правителем держави. Йому потрібен був покровитель або якась династична комбінація. Тому Хмельницький укладає шлюб старшого сина Тимоша з дочкою молдавського володаря Лупула Розандою. До того ж шлюб робив Молдавське князівство союзником України (до цього воно було союзником Польщі). Польща не хотіла втрачати Молдову, тому різними шляхами, в тому числі й військовим, намагалася перешкодити українсько-молдовському союзу. Через що козацькі війська здійснили три походи до Молдови:		
	Молдовські походи		
	Назва	Рік	Наслідок
	Перший		
	Другий		
Московія	Хронологія взаємовідносин		
	Час	Подія	
		Земський собор у Москві ухвалив рішення про прийняття України "під руку царя". В Україну виїхало посольство на чолі з боярином Бутурліним.	
		Московська делегація прибула до м. Переяслав, де на неї чекав Хмельницький зі старшиною. Після переговорів (_____) було досягнуто угоди про те, що Військо Запорозьке має присягнути на вірність московському цареві. В умовах нового карального наступу поляків український уряд змушений був погодитись скласти присягу на вірність Московії.	
		Переговори у Москві, де підписано договір, який увійшов в історію під назвою "Березневі статті". Умови: ✿ Підтвердження права і привілеїв Війська Запорозького на маєтності та землі. ✿ Встановлення 60-тисячного козацького реєстру. ✿ Гетьманові дозволялись відносини з іншими державами за умови повідомлення царя. Заборона зв'язків з польським королем та турецьким султаном (тільки за царським наказом). ✿ Збереження за гетьманським урядом права контролю над фінансами та податками. ✿ Недоторканість права та повноважень місцевих органів влади, права Київського митрополита, права обрання гетьмана козацтвом. ✿ Зобов'язання московського уряду вступити у війну з Річчю Посполитою весною 1654 р. Таким чином, за цим договором Україна фактично увійшла під протекторат Московії на широких правах автономії. Після березневих статей кримські татари перейшли на бік Польщі, а Україна увійшла в поступовий процес втрати своєї державності.	
		Польська армія перейшла у наступ на Правобережжі. Основна маса московських військ і загони козаків під командуванням Золотаренка розгорнули бойові дії на Смоленщині і в Білорусії.	

		Польща спрямувала свій удар на Поділля.
		Польсько-татарське та українсько-московське війська зішлись під Охматовом (без переможця).
		Українсько-московське військо рушило в Галичину.
		Під м. Городок (біля Львова) польські війська були розбиті. Польща виявилась неспроможна вести подальші бойові дії.
Швеція та Трансільванія	Скориставшись цим, війну Польщі оголосила Швеція, яка окупувала значну частину її території. Москва, будучи суперником Швеції, припинила війну проти Польщі та за спиною України 24 жовтня 1656 р. уклала з нею _____. Це було фактично порушення Переяславської угоди з Військом Запорозьким. Б.Хмельницький вирішив продовжувати боротьбу. В пошуках союзників він укладає союз із Швецією та Трансільванією, але 27 липня 1657 р. помирає.	

5. Культура періоду національно-визвольної війни

Найвидатніші досягнення в архітектурі й образотворчому мистецтві, пов'язані з особою керівника Національно-визвольної війни українського народу. До цього періоду звертались і продовжують звертатись митці. Виявом є скульптури, художні твори, картини.

Іллінська церква у Суботіві (Збудована за наказом Хмельницького, як родова церква-усипальниця, 1653 р.)

Поширювалось меценатство. Відомим меценатом був Адам Кисіль – сподвижник православ'я, один з чотирьох православних сенаторів Речі Посполитої. Також Адам Кисіль був постійним представником Речі Посполитої під час переговорів із представниками гетьманського уряду (до 1653 р.). Намагався знайти золоту середину у відносинах поляків і українців.

Козацька Україна наприкінці 50–80-х рр. XVII ст.

1. Гетьманування Івана Виговського (1657 – 1659)

У квітні 1657 року на раді в Чигирині Богдан Хмельницький домігся передачі влади сину Юрію. Після смерті батька неповнолітній Юрій Хмельницький зрікається булави аби продовжити навчання. Старшинська рада до його повноліття обрала гетьманом Івана Виговського (фактично став регентом сина Б.Хмельницького). Іван Виговський народився в с. Вигів нинішнього Костенського району. Був писарем і сподвижником Б.Хмельницького. Знав багато державних таємниць, був знайомий з іноземними політичними діячами. Тож його кандидатура на тимчасове гетьманство була найкращою.

Політика І. Виговського

- Збереження союзницьких стосунків з Московським царством.
- Підписання мирного трактату з шведським королем, який визнав незалежність України.
- Прагнення перш за все задовольнити інтереси старшинської верхівки, що викликало невдоволення та повстання, підігріті Москвою.
- Відновлення союзу з Кримським ханством.
- Досягнення угоди про перемир'я з Польщею.

Зближення з Польщею, підтримка старшини та шляхти, курс на закріпачення селян призвели до антигетьманського руху. Виникають народні повстання на Лівобережжі та Запорозжжі. Повстання очолив полтавський полковник **Пушкар** і запорозький кошовий **Барабаш**. Їх підтримала Москва, розраховуючи послабити владу гетьмана. В червні 1658 р. І.Виговський за допомогою кримської орди розгромив загони повстанців під Полтавою. Місто спалено. Пушкар загинув у бою, а Барабаш потрапив у полон і був страчений. Загинуло близько 50 тисяч українців.

Політику щодо Москви Виговський сформулював лаконічно: "Нехай Великоросія буде Великоросією, Україна – Україною, ми є військо непереможне". Розривати зв'язків з Московією не поспішав. Але таке ставлення не сподобалось Москві. У майже всі великі міста Лівобережжя були введені її війська. Гетьман сприйняв це як окупацію і повів наполегливі переговори з Польщею, що завершилися укладенням Гадяцького договору. Його проект розробив уродженець Овруча, дипломат Юрій Немирич.

Основні положення Гадяцького договору (1658 р.)

- Польща, Литва, Україна (під назвою "_____"), у складі Брацлавського, Київського та Чернігівського воєводств) утворювали федерацію трьох самостійних рівноправних держав, об'єднаних під владою спільно обраного короля.
- Велике князівство Руське очолював гетьман з довічною владою, який водночас був київським воєводою.
- Кількість збройних сил становила 30 тис. козаків і 10 тис. найманців.
- Велике князівство Руське не мало права на окрему зовнішню політику.
- Відновлення великого землеволодіння, кріпацтва, усіх повинностей, що існували до 1648 р.
- Кожна держава повинна була мати власну судову і фінансову систему, армію.
- Свобода віросповідання (церковна унія мала бути скасована).
- Польські та литовські війська не мали права перебувати на території Руського князівства.

	Не бажаючи втрачати Україну, Москва розпочала відверту агресію, що вилилась в московсько-українську війну .
	Конотопська битва – головна битва війни. Полки Виговського (60 тис. козаків та 40 тис. татарів) вщент розгромили московитів (теж 100 тис.), які втратили 30 тис. убитими. Шлях на Москву був відкритий і сил, аби зупинити Виговського, ворог не мав.
	Невдоволена пропольською політикою Виговського частина старшини на чолі з полковником І. Богуном і запорозьким кошовим отаманом Іваном Сірко виступили проти гетьмана. Вони діяли спільно з московськими військами. Виговський на "чорній раді" зрікається булави на користь Юрія Хмельницького, але за умови, що той у своїй політиці буде триматися Польщі.

2. "Руїна"

Даний термін вживається в історичній літературі для позначення періоду громадянських воєн другої половини XVII ст., вторгнень іноземців в Україну, її поділу між іноземними державами, розколу Гетьманщини, жахливого спустошення Правобережжя.

Термін запровадив

Хронологія

Причини Руїни

- ♦ Втручання у внутрішні справи й пряма агресія проти Гетьманщини Московії, Речі Посполитої, Кримського ханства, Османської імперії.
- ♦ Загострення суперечок у середовищі української національної еліти.
- ♦ Виникнення гострих соціальних конфліктів, охоплення мас бунтівними настроями, небажання підпорядковуватись будь-якій владі.

3. Поділ Гетьманщини

Гетьманування Юрія Хмельницького (_____)

Слабкий і безвольний політик, став пішаком у руках різних старшинських угруповань. Не дивлячись на прохання Виговського, 1659 р. підписує з Москвою **Переяславські статті**, які обмежували державні права України.

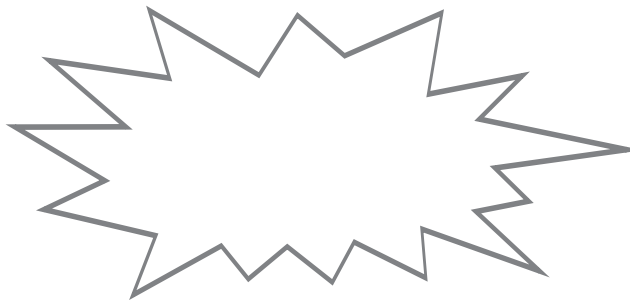
Основні положення Переяславських статей (1659 р.)

- ❖ Право перебування московських військ на території України.
- ❖ Війську Запорозькому заборонялось переобирати гетьмана без дозволу царя.
- ❖ Гетьман не міг призначати полковників і старшину без згоди козацьких рад.
- ❖ Українська держава втрачала незалежність, перетворюючись на автономну частину Московії.

Відчуваючи втрату контролю над Україною, Польща, продовжуючи війну з Московією, 1660 р. розгромила українсько-московські війська під Чудновом, внаслідок чого Хмельницький підписує **Слободищенський трактат** (с. Слободище, біля Чуднова) з Польщею.

Суть Слободищенського трактату (1660 р.)

- Ю.Хмельницький визнав верховенство польського короля, залишившись гетьманом Правобережжя.
- Трактат розроблено на основі Гадяцького договору, але значно звужено права України, вона стала тільки автономною частиною Речі Посполитої.
- Статтю про Велике князівство Руське вилучено.

Наказний гетьман Сомко та ніжинський полковник Василь Золотаренко (підтримували Московію) виганяють польські загони з Лівобережжя і воно фактично виходить з-під влади Хмельницького та визнало своїм володарем московського царя. Таким чином стається розкол України, яка починає перебувати у складі двох держав.

Правобережжя	Лівобережжя
Юрій Хмельницький () Усвідомивши втрату підтримки козацтвом – зрікся гетьманства і постригся в ченці.	Яким Сомко () Наказний гетьман. Московський цар так і не призначив його гетьманом, бо мав плани ще й на Правобережну Україну. Страчений після "чорної ради" у Ніжині разом із Золотаренком, з яким змагався за булаву.
Павло Тетеря () Намагався об'єднати Україну в межах Речі Посполитої. Поновив союз з Кримським ханством. Брав участь у поході Яна II Казимира на Лівобережжя. Шукав шляхи порозуміння з Москвою. Залишився без підтримки, виїхав до Польщі.	Іван Брюховецький () Свого часу служив при дворі Б.Хмельницького. Його характеризували як людину корисливу, безпринципну, бездарного воєначальника. За допомогою демагогічних лозунгів (обіцянки обмежити старшинське землеволодіння та поліпшити становище трудящих), опираючись на підтримку запорожців, селян і міщан, на "чорній раді" в Ніжині 1663 р. був обраний гетьманом (фактично обраний низами – черню). До того ж його підтримала Москва. 1663 р. з московським урядом підписав _____.
Петро Дорошенко () Народився в Чигирині. Дід – Михайло Дорошенко – був українським Гетьманом, батько – полковником за часів Б.Хмельницького. Стратегічна мета – об'єднання України. Рішуче виступив проти підписання між Москвою і Польщею Андрусівського перемир'я (село Андрусове під Смоленськом) 1667 р., яке потім фактично не виконував.	В них йшлося про безкоштовне забезпечення продуктами московських гарнізонів в українських містах; заборону на продаж хліба татарам і Правобережжю; перепис населення і т.ін. 1665 р. першим із українських гетьманів їде до Москви, отримує титул московського боярина, одружується з московкою і підписує _____, за якими права України ще більше обмежувались. Загони московитян мали право перебувати в усіх українських містах, гетьман не міг без дозволу царя провадити зовнішню політику, а київським митрополитом мав бути ставленик з Москви. Своїх обіцянок перед народом не виконав, а його промосковська орієнтація викликала невдоволення козаків, які в 1668 р. Брюховецького вбили.
Основні положення Андрусівського перемир'я (1667 р.) • припинялась польсько-московська війна 1654 – 1667 рр. • Під владою Московської держави залишалась Лівобережна Україна. • В складі Речі Посполитої залишалась Правобережна Україна. • Київ з околицями на два роки передавався Московському царству, проте в умові був ряд застережень, які давали можливість залишити Київ за Московією назавжди. • Запорозька Січ мала перебувати під спільною владою обох держав.	

Петро Дорошенко
()

Після смерті Брюховецького увійшов з військом на Лівобережжя. І об'єднав на короткий час Україну. Під тиском Московії, яка робила все, аби вселити розбрат між козаками, змушений повернутися на Правобережжя, призначивши наказним гетьманом Дем'яна Многогрішного.

Петро Дорошенко
()

1669 р. уклав договір про перехід України під владу Туреччини на правах автономії ().

Фактично, за цією угодою турецький султан обіцяв допомогти здобути незалежність української держави "від Перемишля до Путівля". Під владу гетьмана переходило татарське військо, натомість Україна мала допомагати Османській імперії у її війнах. Дорошенко створює 20-тисячне наймане військо ().

Особисто віддане гетьману; карбує свою монету. 1672 р. через поразку від Османської імперії Польща змушена укласти (), за яким визнавала незалежність Правобережної України на чолі з Дорошенком (в документації вперше вживається термін " ").

Московія використала цей договір, щоб приєднати Правобережну Україну. Але Дорошенко разом з турками 1674 р. розбиває московські і козацькі війська Самойловича під Чигирином. Розчарований політикою Туреччини (турки поводитись як загарбники), Дорошенко вирішив зректися булави. Восени 1675 р. на козацькій раді він склав козацькі клейноди перед Іваном Сірком, який підтримував Московію. У такий спосіб гетьман хотів об'єднати Україну, але не під своєю зверхністю. Проте московський уряд вимагав присягти самому Самойловичу. Після відмови Дорошенка армія противника знову взяла в облогу Чигирин. Дорошенко, щоб не проливати крові виїхав з міста, а перед брамою поклав булаву. За значні здобутки заслужив прізвище " ".

Юрій Хмельницький ()

Після 1669 р. знаходився у полоні в Стамбулі. На початку 1677 р., коли турецький султан розпочав активну боротьбу за Правобережну Україну, він призначив Ю.Хмельницького гетьманом і "князем малоросійської України" на правах свого васала зі столицею в Немирові. 1677 та 1678 рр. відбуваються перший і другий Чигиринські походи турецько-татарських військ аби захопити Чигирин, щоб зробити його резиденцією Ю.Хмельницького. Перший похід козацько-російські війська Самойловича і Ромодановського відбили. Другий – не змогли, але, виснажені постійними наскоками І.Сірка, турки відступають. 1681 р. між Туреччиною і Московією укладається (). Після чого Ю.Хмельницького відзивають назад у Стамбул.

Михайло Ханенко
()

За підтримки частини козаків, кримського хана та влади Речі Посполитої, Ханенко намагався 1668 року усунути гетьмана Петра Дорошенка і на його місце поставити Петра Суховія. У липні 1669 року в боротьбі проти Дорошенка Суховій зазнав поразки. Козаки трьох правобережних полків (Уманський, Паволоцький, Корсунський) на раді в Умані проголосили гетьманом Ханенка. 1669 року він обирається кошовим отаманом Запорозької Січі. У своїй політиці спирався на Річ Посполиту і та в 1670 році визнає Ханенка гетьманом Правобережжя. У війні з Петром Дорошенком Михайло Ханенко зазнав кількох поразок. Після Бучацького миру спроба встановити контроль над Правобережжям провалилась. 1674 року, коли війська гетьмана Івана Самойловича перейшли Дніпро і більшість правобережних полків підтримали лівобережного гетьмана, Ханенко склав булаву. Після Ханенка на українських територіях, підконтрольних Польщі, були інші гетьмани, але особливої ролі вони не відігравали.

Дем'ян Многогрішний
()

1669 р. підписав (), за якими московські воеводи лишалися тільки в п'яти містах і не мали права втручатися у внутрішні справи; реєстр встановлювався у кількості 30 тис. осіб; отримано дозвіл на створення найманого кінного війська (1 тис., " ").

термін пішов від заклику Многогрішного: "Хто хоче в мою компанію?"; заборонялася самостійна зовнішня політика. Многогрішний йде на зближення з Дорошенком і веде переговори про перехід Лівобережжя під протекцію турків. 1672 р. гетьмана за намовою старшини звинуватили у державній зраді і відправили на заслання до Сибіру.

Іван Самойлович ()

1672 р. підписав (), які, порівняно з Глухівськими, погіршували становище України (гетьман не мав права судити і звільняти старшину; заборона на листування з Дорошенком і т.д.). Успішно боровся з турецько-татарськими навалами. З 1674 р. був проголошений гетьманом всієї України. Тоді ж московсько-козацьке військо рушило на Правобережжя і обложило Чигирин, але взяти не змогло. Війська Дорошенка і турків завдали їм поразки. 1678 – 1679 рр. за наказом Москви організував " ", переселяючи мешканців з Правобережжя на Лівобережжя. Після невдалого українсько-московського походу на Крим – звинувачений у зраді Москві. Закінчив свої дні у сибірському засланні.

4. Завершення та наслідки Руїни

Досягнувши певних цілей на українських теренах, держави, що підігрівали внутрішньонаціональні конфлікти між місцевим населенням, починають домовлятися одна з одною. Фактично, це і є початком завершення Руїни.

Наслідком Руїни стало те, що українські землі були роздерті між _____

Домовленості		
Дата підписання		
Держави-підписанти		
Основні умови	✓ Кордон встановлювався по Дніпру, за турками закріплювалися Південна Київщина, Поділля; ✓ територія Лівобережжя, Київ, Запорозжжя визнавалися за Московським царством; ✓ протягом 20 років землі між Південним Бугом і Дніпром мали залишатися незаселеними.	➢ За Московським царством визнавалося Лівобережжя, Київ, Запорозжжя; ➢ Північна Київщина, Волинь і Галичина залишалися під владою Речі Посполитої; ➢ Брацлавщина і Південна Київщина ставали нейтральною зоною, мали бути незаселеними; ➢ Московія розривала договори з Османською імперією, вступала до військового союзу з Річчю Посполитою і до антитурецької "Священної ліги".

5. Запорозька Січ у складі Гетьманщини.

Кошовий отаман Іван Сірко

Запорозька Січ	Запорозька Січ хоча і входила до складу Гетьманщини, але прагнула повернути собі провідну роль у житті України. Вона продовжувала відігравати роль основного захисника України від нападів турків та татар. При цьому запорожці не завжди виявляли мудрість і політичну далекоглядність, а часом ставали навіть на бік відвертих ворогів України. Це яскраво видно на прикладі одного з найвизначніших отаманів – Івана Сірка.
Іван Сірко	Багаторічний кошовий Запорозької Січі. Не підтримав підписання Переяславської угоди 1654 р. Примусив Виговського зректися булави на користь Ю.Хмельницького. 1663 р. вперше став кошовим отаманом. Неодноразово здійснив вдалі походи проти татар і турків. Під час Руїни підтримує то одну, то іншу сили, навіть сам пробує поборотись за гетьманську булаву. В кінцевому результаті засуджений Москвою і від-

	правлений до Сибіру. Звільнений 1672 р. на прохання польського короля, щоб протидіяти турецько-татарським силам. Влітку 1675 р. І.Сірко біля Перекопу знищив ханське військо. Розгніваний султан надіслав отаману листа з погрозами і пропозицією здатись. Відповідь, що її козаки написали султану, увійшла в історію як "Лист запорозьких козаків турецькому султану".
--	---

6. Виникнення та розвиток Слобідської України

Територія		
Причини заселення		
Займанщина		
Походження назви		
Зацікавленість Московії		
Адміністративно-територіальний устрій		
Ліквідація козацького устрою		

7. Господарське, релігійне життя та політичний устрій Лівобережної Гетьманщини в другій половині XVII ст.

Назва Лівобережної Гетьманщини в офіційних московських документах				
Найбільші землевласники				
Окрім землі їм належали різні виробничі об'єкти, серед яких:				
Млини	Рудні	Гуральні	Броварні	Гути
Ремесло				
Адміністративно-територіальний устрій				

1686 р. під тиском Московії та Османської імперії константинопольський патріарх погодився на перехід Української православної церкви під управління московського патріархату.

Для нотаток

Українські землі наприкінці XVII– в першій половині XVIII ст.

1. Політика Івана Мазепи (1687 – 1709)

25 липня 1687 р. на козацькій раді новим гетьманом Лівобережжя обрано генерального осавула Івана Мазепу, який свою діяльність розпочав із підписання "Коломацьких статей".	
<i>Коломацькі статті (1687 р.)</i>	
• Застереження України від порушення умов Вічного миру (1686 р.) між Московією та Польщею. • Гетьману дозволялося мати 30-тисячне реєстрове козацьке військо і компанійські полки. • Козацтву підтверджувались надані раніше привілеї. • Гетьманська та старшинська влада обмежувались. • Гетьману заборонялося мати дипломатичні відносини з іншими державами. • Для постійного контролю за українським урядом мала постати залога в гетьманській столиці Батурині. • У статтях вперше визначено необхідність злиття українського та московського народів усякими засобами.	
Під час першої половини свого гетьманування Мазепа дотримувався політики добрих відносин з Москвою, придушував народні рухи. Козацькі загони надавали допомогу московському війську під час походів проти турецько-татарських сил:	
	Перший Кримський похід (ще за гетьманування Самойловича) – невдалий.
	Другий Кримський похід – невдалий.
	Перший Азовський похід – безрезультатний.
	Другий Азовський похід – здобуття Турецької фортеці Азов (гирло Дону).
За все це Петро I (цар московський з 1682 по 1725 рр., царствував з 10 р., після створення 1721 р. Російської імперії – імператор) дарував йому щедрі подарунки і довіряв українському гетьману.	
Приєднання Правобережної України	
	Польська влада вирішила позбутися козацьких полків на Правобережжі, що викликало їхнє повстання.
	Повстання під проводом полковника Фастівського козацького полку Семена Палія та наказного гетьмана Самуса (_____). Річ Посполита не змогла придушити виступ, до того ж на її територію в рамках "Північної війни" вступили війська Швеції. Тому Річ Посполита звертається по допомогу до своєї союзниці Москви. Петро I для вирішення ситуації посилає на Правобережжя Івана Мазепу.
	Війська І. Мазепи зайняли Київщину і Волинь. Самусь передав булаву Мазепі. Об'єднання Правобережної та Лівобережної України тривало 5 років.

Основні напрямки політики Мазепи		
<i>Внутрішня</i> – Прагнення створити державу західноєвропейського зразка зі збереженням козацьких традицій. – Розвиток козацької еліти, запровадження посад бунчукових товаришів, значкових та значних військових товаришів. – Проведення великої культурно-освітньої політики: розвиток освіти, науки, мистецтва, книгодрукування. – Узаконення панщини для селян у розмірі двох днів на тиждень, придушення селянських виступів.		Коли Петро I почав лагати основи української автономії, Мазепа встановлює таємні зв'язки з польським королем С.Ліщинським (1704 р.) та зі шведським королем Карлом XII (1708 р.)
<i>Зовнішня</i> – Намагання зберегти автономію України. – Прагнення об'єднати Лівобережжя, Правобережжя, Запорозжя та Слобожанщину в єдиній Україні. – Негативне ставлення до союзу з Польщею та Туреччиною. – Підтримання дипломатичних стосунків з багатьма європейськими монархами, торгівля з іншими країнами.		

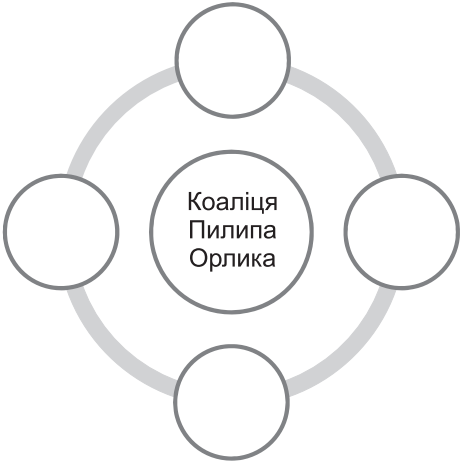
2. Україна у Північній війні

З 1700 по 1721 рр. тривала Північна війна, в якій коаліція держав (Московія, Польща, Данія та ін.) воювала проти Швеції. Назву "Північна" вона отримала через те, що бойові дії велись за вихід до Балтійського моря.	
Причини укладення союзу Мазепи із Карлом XII	1) Північна війна ніяким чином не перетиналася з інтересами України. Проте від самого початку козацькі полки постійно брали участь у воєнних діях не проти своїх ворогів, а обстоюючи інтереси царя. 2) Козаки за свою службу не отримували ніякої винагороди, а, навпаки, потерпали від утисків і образ московських воєначальників. 3) Приводом для незадоволення було й те, що досить часто козаків використовували як дешеву робочу силу під час будівництва каналів, нових доріг, фортець та інших укріплень (1703 р. почалось будівництво Санкт-Петербургу, який "_____"). 4) Північна війна стала лихом й для інших верств, адже їхнім коштом споряджалися козацькі війська для щорічних походів на північ. 5) Гетьманщина повинна була власним коштом утримувати в ряді міст московську армію й військові гарнізони. З України великими партіями вивозився хліб та інші продукти. Це все призводило до занепаду господарства та торгівлі, посилювало незадоволення політикою московського царя. 6) Козаків обмежували у їх станових правах. Гостру реакцію викликав указ 1705 р. про перетворення двох козацьких полків, висланих до Прусії, у регулярні драгунські.
Охоплена антимосковськими настроями старшина тиснула на гетьмана. Мазепа почав розуміти згубність відносин України з Московією.	
Союз зі Швецією	
	Мазепа розпочинає таємні переговори з Карлом XII. Коли шведський король у ході військових дій просувався територією України, гетьман перейшов на його бік.
	Петро I, дізнавшись про союз Мазепи з шведським королем, віддав наказ знищити гетьманську столицю. Батурин було вщент зруйновано і вбито всіх його мешканців.

	За подання царя в Глухові на Старшинській раді гетьманом було обрано Івана Скоропадського.
	Мазепа і Карл XII підписали угоду, де зазначалось, що шведи захищатимуть Україну й не укладатимуть миру з царем, поки українці остаточно не визволяться з-під влади Москви.
	Через те, що Мазепу підтримали запорозькі козаки на чолі з кошовим Костем Гордієнком, царськими військами була зруйнована Чортомлицька Січ.
	Відбувається битва під Полтавою, в якій московські війська, маючи значну кількісну перевагу, здобули перемогу над військами Мазепи і Карла XII (сам Карл XII перед битвою був поранений і особисто не керував військами, які досі під його безпосереднім керівництвом завжди перемагали). Частина шведських військ і козаків, що підтримували Мазепу, відступили у межі Османської імперії.
	Мазепа помирає у місті Бендери.
Наслідки Полтавської битви для українських земель були жахливі: ➤ Зникали надії на українську державність. ➤ Ліквідація автономії України ставала питанням часу. ➤ Правобережжя, яке зайняв свого часу Мазепа, ще майже на століття залишилося у складі Польщі.	

3. Гетьман Пилип Орлик. Бендерська Конституція

	В Бендерах відбулася козацька рада. На ній обрано нового гетьмана, найближчого сподвижника Івана Мазепи, генерального писаря його уряду Пилипа Орлика. Він очолив першу українську політичну еміграцію в Західній Європі й уряд в екзилі (_____). Тоді ж прийнято написаний Орликом документ "Пакти й конституції законів і вольностей Війська Запорозького" (пізніше цей документ отримав назву "_____"), або "_____"). В основі документу лежала угода між гетьманом і козацтвом, яке виступало від імені українського народу.
<i>Основні положення "Бендерської Конституції" (1710 р.)</i> ➤ Правобережна і Лівобережна Україна мала бути вільними від чужого панування. ➤ Передбачено заходи, що обмежували владу гетьмана і запобігали утворенню монархії. ➤ Генеральна рада мала бути парламентом, Генеральний суд незалежним від гетьмана. ➤ Фактично вперше проголошувався принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. ➤ Державна релігія – православ'я. ➤ Київська митрополія мала вийти з підпорядкування московського патріарха.	
"Конституція Пилипа Орлика" стала найвищим щаблем тогочасної політичної думки не тільки в Україні, а й узагалі в Європі. Жодна з країн ще не мала подібних документів. <i>Для порівняння</i>	

	 Пилип Орлик створив першу в сучасній історії антимосковську коаліцію. Угоди з її учасниками передбачали спільне визволення Гетьманщини й Слобожанщини. За планом союзників передбачалося здійснити військову експедицію для звільнення Правобережної України, де також перебували московські війська. Але Петро I з великим військом перейшов Дніпро і примусив П.Орлика з татарськими військами відступити. Московська армія вирушила через українські землі на Молдавію, де її володар підняв антитурецьке повстання. Вступивши на територію Правобережної України, царські війська за наказом Петра I нищили міста і села, катували місцеве населення, десятки тисяч людей переганяли на Лівобережну Україну.
	Вирішальна битва біля Пруту. Армія Петра I була оточена турецьким військом і їй загрожувала капітуляція. Петро I вирвався з оточення лише завдяки підкупу та великим політичним поступкам, зазначених у _____. Він відмовився від своїх зазіхань на Правобережну Україну і Чорноморське узбережжя.
	Вийшов фірман (указ) султана, згідно з яким на Правобережну Україну й Запорозьку Січ поширювалася влада П.Орлика.
	Османська імперія підписала угоду з Московією щодо Лівобережної України: Лівобережжя з Києвом та його околицями лишалося за Московською державою. Ратифікація Прутського договору в такому вигляді стала тяжким ударом для Орлика та його сподвижників. Адже Україна залишалася знову розділеною. Влада ж Орлика над Правобережною Україною, отримана згідно з султанським указом, через непоступливість Польщі була надто примарною.
	Адріанопольський мирний договір між Османською імперією та Московією на основі Прутського договору. Фактично Правобережжя опинялось знову у складі Польщі, яка ліквідує там козацький устрій. Козаки перейшли або на Лівобережжя, або на Олешківську Січ.
	П. Орлик виїздить із Бендер і мандрує країнами Європи в спробах створити нову антимосковську коаліцію. Але усі його зусилля щодо державності України виявились марними.

4. Ліквідація Московією автономного устрою України

Влада/час	Події
	Дізнавшись про "зраду" Мазепи, Петро I робить ставку на Івана Скоропадського, якого 1708 р. обирають гетьманом. Він переносить столицю у Глухів. Скоропадський підготував для підписання царем _____, але Петро I у відповідь надіслав "Вирішальний указ": ✓ Формально підтверджено права і вольності Війська Запорозького та дано обіцянку підписати пізніше "статті". ✓ До гетьмана був приставлений царський резидент (_____) Ізмайлов, що здійснював контроль над гетьманом та старшиною. ✓ Царські воєводи, як і раніше, мали перебувати у найбільших українських містах. ✓ Гетьман мав складати цареві звіт про податки та доходи населення і т.ін. За гетьманування Скоропадського, у 1721 р. Петро I трансформує Московську державу в Російську імперію.
	В травні 1722 р. царський уряд створив Малоросійську колегію. (Малоросія – термін, що вживався до українських земель, підконтрольних Московії, пізніше – Російській імперії). Впровадження даного органу мотивувалося тим, що до царя ніби доходили скарги від народу про хабарі й здирства, про відбирання у козаків земель, лісів, млинів, примусовий їх перехід у підданство, про безпорядки у генеральній військовій канцелярії. Насправді ж вона мала відстоювати інтереси Росії і пришвидшила смерть Скоропадського (липень 1722).
	Після смерті Скоропадського Петро I заборонив вибори нового гетьмана, а організаторів опозиції царській політиці на чолі з наказним гетьманом Павлом Полуботком, якого всупереч забороні вибрала козацька старшина, було суворо покарано. Його зі сподвижниками у 1723 р. викликано до Петербургу, де він подав Петру I Коломацькі чолобитні і попросив скасувати Малоросійську колегію. Але був заарештований. Помер у в'язниці 1724 р.
	Малоросійська колегія, яка в історії отримала назву _____ (адже пізніше діяла ще одна – Друга) складалася із шести офіцерів російських полків, розквартированих в Україні. Її очолював бригадний генерал Степан Вельяминов. Територіально розташовувалася в Глухові. Колегія була найвищою установою в Україні, вище гетьмана. Гетьман мав лише дорадчий голос. <i>Діяльність Першої Малоросійської колегії (1722 – 1727 рр.):</i> • Здійснення нагляду за діяльністю гетьмана та старшини (основна функція). • Контроль за Генеральною військовою канцелярією, роздачею земельних володінь. • Розгляд апеляцій на судові рішення, ухвалені в Генеральному військовому та інших судах. • Встановлення і стягнення податків для царської скарбниці та провіанту для російської армії. • Розквартирування в Гетьманщині вояків російської армії.
	Лише 1727 р., коли для Російської імперії виникла загроза війни з Османською імперією, було дозволено обрання нового гетьмана. Ним став миргородський полковник Данило Апостол. З новим гетьманом імператор Петро II (став після смерті Петра I, 1725 р.) також не підписував ніякого договору, натомість прислав "Рішительні пункти": • Генеральний суд мав складатися з трьох російських і трьох українських суддів. • Заборона гетьманові призначати і звільняти без дозволу царя старшину. • Скласти звіт прав, за якими судиться малоросійський народ, і надати його для затвердження цареві. • Скасування податків, накладених раніше Малоросійською колегією. Не дивлячись на це, Д.Апостол взявся за відновлення втраченої автономії: призначив на полковничі посади своїх прихильників, упорядкував старшинське зе-

	млеводілля, вжив заходів щодо вироблення бюджету Гетьманщини, відродив українську торгівлю, підпорядкував гетьманській владі Київ, реорганізував судову систему, почав проводити роботу з кодифікації права у Лівобережній Гетьманщині (Кодифікаційна комісія, вже після смерті гетьмана, за 15 років ухвалила "Права, за якими судиться малоросійський народ"). За його правління починається будівництво української оборонної лінії (_____). Данилу Апостолу вдалося тимчасово пригальмувати процес перетворення Гетьманщини на адміністративну одиницю Російської імперії, утримати на деякий час залишки автономії України.
	Після смерті Д.Апостола в 1734 р. імператриця Анна Іоанівна знову заборонила обрання нового гетьмана, а відання українськими справами було передано "Правління гетьманського уряду" (фактично видозмінений Малоросійській колегії). В Правління входило три росіянина і три українці; голова – князь Олексій Шаховський. Ця влада відзначалася нехтуванням прав усіх верств українського народу, брутальним втручанням в українське життя, що викликало загострення становища України. У 1734 р. близько 30 тис. запорозьких козаків повернулися на Запорожжя і заклали Нову Січ на річці Підпільній (попередня Олешківська Січ була на території підвладній Кримському ханству). Юридично це затверджувалось Лубенським договором з Москвою, якій вигідно було контролювати козаків і використовувати їх у своїх військових цілях. Землі Війська Запорозького охоплювали величезну площу степової України.

5. Розвиток культури

Релігія	- Українські православні церкви з 1686 р. (Іван Самойлович) знаходяться під московським патріархатом. 1721 р. Стефан Яворський став президентом Синоду (_____). Ректор Києво-Могилянської академії Феофан Прокопович став його заступником. Був час, коли всі єпископські кафедри в Росії обіймали українці.
Освіта	1701 р. Києво-Могилянський колегіум перетворюється на академію (по суті, це сталося ще 1658 р. за Гадяцькою угодою, але саме 1701 р. підтверджено царською грамотою). Заклад залишається осередком освіти і науки (особливо за підтримки І.Мазепи). У ньому навчається близько 2 тис. студентів з України, Білорусі, Молдови, Московії, Балканського півострова. - Кількість шкіл у Гетьманщині невпинно зростає. - Виникають Чернігівський (1700 р.), Харківський (1722 р. засновано в Білгороді, 1726 р. перенесено до Харкова) і Переяславський (1738 р.) колегіуми. 1720 р. Петро I видає указ про заборону друкування книг українською мовою.
Наука	✓ Велика увага приділяється історії. Виходить перший підручник з історії "_____" (1674 р., авторство приписують Пантелеймону Кохановському). З'являються козацькі літописи – _____ - Найвідоміші: "_____" (більш за все, автор – Роман Ракушка-Романовський, 1702 р.); "_____" (1710 р.); "_____" (1720 р.). ✓ Найкращі українські учені насильно переводяться до Москви та Петербургу. ✓ Визначним філософом є Феофан Прокопович.

Література	– Найвидатніший поет, що вживав книжну українську мову – Климента Зіновійв. – У двох різновидах (шкільний і мандрівний) розвивається театр. 1705 р. було поставлено першу драму на теми рідної історії "_____ " Феофана Прокоповича. – Найвизначніша дослідницька праця про "життя святих" є "Четї-Мінеї" Данила Туптала. – Розвивається полемічна література: Лазар Баранович "Нова міра старої віри", Іоаникій Галятовський "Ключ до розуміння", Інокентій Гізель "Правдива віра".		
Музика	1730 р. створена співоча школа у Глухові.		
Архітектура	Припадає розквіт архітектури козацького бароко (бароко_____). Великий внесок у будівництво (мінімум 12 храмів) зробив Іван Мазепа.		
			
			
Образотворче мистецтво	❖ Розвивався світський портретний живопис. ❖ Популярністю користувалося зображення козака Мамає як втілення найголовніших рис українського характеру.		
			

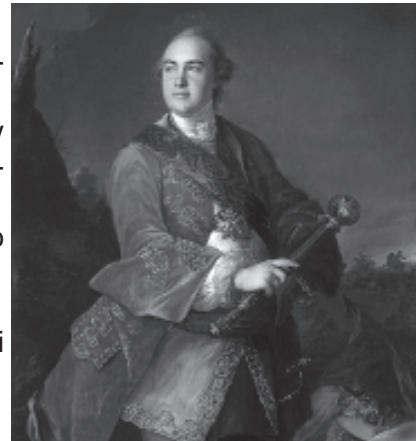
Українські землі в другій половині XVIII ст.

1. Ліквідація російським самодержавством автономного устрою України

За імператорства Єлизавети Петрівни (1741 – 1761), фаворитом (можливо, чоловіком) якої був українець Олексій Розумовський, знову дозволено обрання гетьмана. Ним став брат Олексія – Кирило Розумовський (1750 – 1764). Йому імператриця присвоїла титул генерала-фельдмаршала.

Діяльність гетьмана Кирила Розумовського

- Домігся права вести незалежну зовнішню політику.
- Обстоював фінансову самостійність, але в кінцевому результаті контроль за фінансами в Україні залишився за Росією.
- Виношував плани відкриття університету європейського типу в м. Батурині, до якого збирався перенести гетьманську столицю.
- Скасував внутрішні митні кордони, домігся ліквідації митного кордону між Україною та Росією.
- Провів судову реформу.
- Почав проводити з'їзди старшин, де обговорювались важливі питання Гетьманщини.
- Будував плани запровадити спадкове гетьманство.
- Спробував реформувати українські військові частини через уніфікацію зброї та обмундирування і через створення системи шкіл з військовою наукою для козацьких дітей.

До влади в Російській імперії приходить Катерина II, розпочинається процес остаточної ліквідації автономії Гетьманщини.

Розумовського змусили подати у відставку, управління Гетьманщиною передано Другій Малоросійській колегії. Це була **остаточна ліквідація інституту гетьманства (Гетьманщини)**.

1722 - 1727

1734 - 1750

1764 - 1786

<i>Друга Малоросійська колегія</i> Історично була продовженням раніше існуючих Першої Малоросійської колегії та Правління гетьманського уряду. До її складу увійшли чотири російських чиновники й чотири представники козацької генеральної старшини. Колегію очолив політик і полководець граф Петро Румянцев-Задунайський. Ліквідовано орган у 1786 р. у зв'язку з поширенням на територію України загальної російської системи адміністративно-політичного управління.	
	На Слобожанщині скасовується полково-сотенний (автономний) устрій. Козацькі полки перетворюються на регулярні, а на їх території організовується Слобідсько-Українська губернія з центром у Харкові. Козаки у своїх правах рівнюються із селянами.
	На Лівобережній Україні ліквідовано полково-адміністративний устрій, натомість утворено три намісництва – Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське, об'єднані в Малоросійське генерал-губернаторство.
	Козацькі полки перетворюються у полки карабінерів (кавалерійські регулярні полки), а козаків переведено в категорію звичайних селян.
	Остаточо закріпачено українське селянство Лівобережжя та Слобожанщини.
	Щоб забезпечити собі прихильність козацької верхівки, Катерина II підписала жалувану грамоту дворянству, за якою всі дворянські права та привілеї поширювались на українську старшину.

2. Ліквідація Запорозької Січі

З 1734 р. центром козацтва стає Нова (Підпільненська) Січ. Саме Запорожжя було поділено на 8 паланок (округів), на території яких існували сотні козацьких поселень – зимівників. Зменшення небезпеки татарських нападів і приплив населення сприяли освоєнню запорозьких земель. Зручне положення Січі та розвиток господарства перетворили її в значний центр міжнародної торгівлі. Російська влада боялася зростання впливу козацтва і розгорнула широкомасштабний наступ на державну територію й економічне становище Запорожжя.	
	Чергова російсько-турецька війна, що по суті дещо відтермінувала ліквідацію Нової Січі. У війні українські збройні сили у складі військ Російської імперії відіграли значну роль як на суші, так і на морі.
	Союзниця Російської імперії – Австрія відбиває у Туреччини Буковину, яка до 1918 року перебуває спочатку у складі Австрійської імперії, а з 1867 р. – Австро-Угорської.
	Війна закінчилась укладенням Кючук-Кайнарджийського мирного договору , що підписано в Кючук-Кайнджарджі (Добруджа, Болгарія). За ним Росія приєднала землі між пониззям Дніпра і Південного Бугу і, таким чином, отримала вихід до Чорного моря. Також за договором Османська імперія втратила Кримське ханство, якому вона була вимушена надати незалежність. Ханство, стало номінально незалежним, а фактично залежним від Росії.

	За Кючук-Кайнарджийським договором нові кордони пролягли далеко від Січі. Тому остаточно відпала потреба в запорозьких землях, які виступали буфером між Російською імперією та землями турків і татар. Споконвічні козацькі території разом з населенням Катерина II щедро почала роздавати своїм улюбленцям. Врешті сотисячне російське військо під проводом генерал-поручика Текелія зруйнувало Січ. 10 тис. козаків, які знаходились там, вирішили не чинити опору. Частина запорожців, перебравшись через плавні, вирушила до Дунаю, а звідти – в турецькі володіння. Там вони заснували Задунайську Січ (1775 – 1828 рр.) вже під владою Османської імперії. Тих козаків, що не пішли за Дунай – заарештовано. Найтяжча доля чекала кошового Війська Запорозького 84-річного Петра Калнишевського. Його разом з писарем Іваном Глобою і суддею Антоном Головатим привезли у Москву й засудили до довічного ув'язнення. П.Калнишевський пробув у в'язниці на Соловках 25 років, осліп і помер на 112 р. життя.
	Катерина II видала маніфест про ліквідацію Запорозької Січі. Внаслідок цього її землі увійшли до Новоросійської й Азовської губерній, згодом – до Катеринославського намісництва.
	Катерина II підписала указ про приєднання Криму та Кубані до Російської імперії.
	Нова російсько-турецька війна.
	Не дивлячись на ліквідацію Січі, колишні запорозькі козаки у війні брали участь на стороні Російської імперії. З них було сформовано Чорноморське козацьке військо (Військо вірних козаків).
	Закінчення війни, підписання Ясського мирного договору . За ним причорноморські землі між Дністром та Південним Бугом увійшли до складу Російської імперії. Договір підтвердив приєднання Криму й Кубані до російських володінь.
	На Кубань переселено Чорноморське козацьке військо, де воно отримало назву Кубанське козацьке військо .
	Землі, що відійшли до Російської імперії після російсько-турецьких війн, указом Павла I увійшли до Новоросійської губернії.

Землі, приєднані до Російської імперії внаслідок:

3. Соціально-економічний розвиток українських земель у XVIII ст.

Щойно приєднані території на півдні України потребували освоєння, тому туди почали переселятись люди з Лівобережжя та Правобережжя, але більшість земель роздавалась російським дворянам, частину отримали іноземці.	
<i>Міста</i>	Швидко розвиваються міста. Вони виникали на місцях запорозьких зимівників, турецьких фортець: Катеринослав (нині Дніпро), Одеса, Олександрівськ (нині Запоріжжя), Миколаїв, Севастополь, Херсон. Цей край освоїли переважно українці, які міцно зв'язали його в одне ціле з іншими землями Великої України.
<i>Сільське господарство</i>	Врожайність була вкрай низькою (збір зерна лише у 3 – 4 рази перевищував посіяне). Кріпацтво не стимулювало до нових форм господарювання. Наприкінці XVIII ст. було впроваджено нові культури – кукурудзу, картоплю.
<i>Торгівля</i>	Завоювання Російською імперією Чорноморського узбережжя відкрило шлях хлібній торгівлі через чорноморські порти. Існувало близько 400 ярмарків, близько 700 місцевих базарів.
<i>Соціальні верстви</i>	На початку століття у Гетьманщині міцно утвердилась нова знать (шляхта, як вона себе називала), що сформувалася з козацької старшини. У 1785 р. українська знать була прирівняна до російського дворянства. Основною ознакою багатства знаті була земля. Занепадає козацтво (переходять у стан селян). Відбувається процес занепаду українського міщанства . Основними мешканцями міст були не українці, а росіяни, євреї та ін.
Загалом, на кінець XVIII ст. Україна перетворилась у звичайну провінцію Російської імперії, а над українським народом нависла загроза асиміляції.	

4. Гайдамацький рух

На Правобережжі поляки зуміли відновити колишню владу лише на початку XVIII ст. (1713 р.). Українські землі знову були розподілені між магнатськими родинами. Почалося відродження кріпацтва. Панщина сягала 5 – 6 днів на тиждень. Набувало утисків православ'я. Це все призвело до широкого, хоч і стихійного (через відсутність козацтва), опору. Учасників народного руху називали гайдамаками (тюркське походження "гайде" – гнати, переслідувати) і означає "волоцюга", "грабіжник". Поляки називали так селян-утікачів, що об'єднувались у ватаги і ховались по лісах, а час від часу виходили грабувати шляхетські маєтки. Гайдамаки не мали чіткої мети і далекоглядних планів.	
	Перше велике гайдамацьке повстання. Сотник надвірного війська князя Єжи Любомирського – Верлан утік з війська і оголосив повстання проти панів. Зібравши загін з близько тисячі гайдамаків і селян, він вирушив у похід Брацлавщиною та Галичиною, знищуючи маєтки шляхти й магнатів. Найбільший успіх – здобуття Вінниці. Під тиском польських військ він був змушений втекти до Молдавії. Полякам вдалося залучити на свій бік одного з ватажків цього руху – Саву Чалого, який почав завзято знищувати колишніх своїх побратимів. Проте він був убитий запорожцями 1742 р.
	Новий спалах гайдамацького руху. За своїм розмахом він перевищив попередній. Брацлавщина, Київщина, Волинь, Поділля були звільнені від шляхетського панування. Росія, яка весь час спостерігала за розвитком подій, дійшла висновку, що вони починають набувати негативного для неї характеру, і ввела свої війська для приборкання повстання.

	Ще одне повстання гайдамаків, яке увійшло в історію під назвою "Коліївщина". Його очолив Максим Залізняк – запорозький козак. Виступивши з урочища Холодний Яр наприкінці травня 1768 р., військо повстанців визволило від шляхти десятки сіл і містечок Київщини і підійшло до Умані – добре укріпленої фортеці. Очолювані Іваном Гонтою козаки, що захищали її, перейшли на бік гайдамаків. Налякані могутнім повстанням, панівні класи царської Росії та шляхетської Польщі об'єднали свої зусилля для придушення народного руху. Полонених повстанців засуджували до страти, фізичного покарання або ув'язнення. Так були покарані І.Гонта та його найближчі сподвижники. М.Залізняка царський суд після тортур заслав на каторгу в Сибір. Т.Шевченко присвятив цим подіям поему "Гайдамаки". Масові страти учасників Коліївщини відбулися й у с. Кодня (Житомирський р-н).
--	---

5. Опришківський рух

Час	
Найбільше піднесення	
Географія	
Назва	
Тактика	
Опорний пункт	
Найвідоміший ватажок	
Внаслідок гайдамацького та опришківського руху відбувається ослаблення Речі Посполитої, що спричинило її подальший занепад.	

6. Поділи Речі Посполитої

У другій половині XVIII ст. Річ Посполита переживала період занепаду. Цим скористалися сусідні Росія, Пруссія та Австрія.
Перший поділ: 1772 р. Австрія -
Другий поділ: 1793 р. Росія –

Третій поділ: 1795 р.

Росія –

На території України, що внаслідок поділів Польщі відійшла до складу Російської імперії було утворено _____

Наприкінці XVIII ст. українські землі опинилися під владою:

Російська імперія: _____

Австрійська імперія: _____

7. Реформи Марії-Терезії та Йосифа II

Внаслідок першого поділу Польщі до Австрійської імперії відійшла Галичина. У ній австрійці застали необмежену владу польської шляхти, відсутність промисловості та торгівлі, великих міст і нормальних шляхів сполучення, бідність неосвіченого, закріпаченого населення. Тому австрійська влада у **70 – 80-х рр. XVIII ст.** проводить реформи. Це припало на часи імператриці Марії-Терезії (1740 – 1780) та її сина Йосифа II (1780 – 1790).

Реформи

Селяни звільнені від особистої залежності (1780 – 1782 рр.). Визначено розмір панщини (до 30 днів на рік). Заборонено тілесні покарання. Селянам надано деяких громадських прав.

На основі Галичини створено королівство Галичини та Лодомерії. Поділено на округи, очолювані старостами. У селах влада належала мандаторам, містами управляли магістрати, згодом – міські ради. Найвищим представницьким органом краю став сейм, де провідні позиції посідала польська шляхта. Центр – Львів.

Відновлення у Львові замість закритої єзуїтської академії в 1784 р. університету, при якому з 1809 р. діяв Руський інститут, де на філософському і богословському факультетах навчались українці. Запроваджено початкові і середні школи (у початкових навчання мало проводитись рідною мовою).

Католицька, протестантська та греко-католицька церкви були зрівняні у правах.

Реформи Марії-Терезії та Йосифа II викликали поширення прихильності серед народних мас до Габсбургів, династією яких вони представляли.

8. Розвиток культури, науки, освіти

На стан культури впливали два протилежні фактори: 1) позитивний вплив Гетьманщини; 2) негативний – Російської імперії і Польщі, політика яких була направлена на гальмування національної української культури.

Освіта	Її стан у Гетьманщині – досить високий, діяла Києво-Могилянська академія (під імперською владою відбувався поступовий занепад), колегіуми у Чернігові, Харкові, Переяславі. Росія намагалася обмежити їх вплив. На Правобережжі, під польською владою, стан освіти значно гірший. Після першого поділу Польщі і реформ Габсбургів, ситуація дещо поліпшується. 1784 р. виникає Львівський університет.
Література	Видатне явище – творчість Григорія Сковороди – останнього представника поетичного бароко (збірки "Басні Харківські", "Сад божественних пісень"). Його вважають засновником української класичної філософії. Називають "українським Сократом".
Наука	В медицині та фізіології – діяльність Єфрема Мухіна та Данила Самойловича. 1787 р. відкривається перша спеціальна медична школа в Єлизаветграді (сьогодні – Кропивницький).
Музика	Популярними залишаються кобзарі-бандуристи. Високого професійного рівня досягає хорове мистецтво. Автором 20 концертів для хору й опери був Максим Березовський. Близько 80 музичних творів (серед них 31 концерт для хору) написав Артем Ведель.
Театр	Прогрес у формі кріпацького театру, інтермедії та вертепу.
Живопис	Продовжує розвиватись іконопис. Дедалі більше поширювався світський, зокрема портретний живопис.
Архітектура	Найвищого піднесення досягла архітектура козацького бароко. В цей період споруджені:
 	
 	

Скульптура

Для заметок

Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.

1. Адміністративно-територіальний поділ українських земель у складі Російської імперії

На рубежі XVIII – XIX ст. українські землі остаточно розділили									
Відсоток територій									
Кількість населення									
Українські землі у складі Російської імперії									
Малоросійське генерал-губернаторство			Київське генерал-губернаторство			Новоросійсько-Бессарабське генерал-губернаторство			
Частина суцільно заселених українцями земель опинилася поза межами цих територій									
			Чергова російсько-турецька війна . Завершилась Бухарестським миром. За ним до Російської імперії відійшла Бессарабія, де й було утворено Бессарабську губернію.						
			Нова російсько-турецька війна . Вона відбувалася поблизу українських територій і викачувала з них матеріальні та людські ресурси. Під час цієї війни на бік Росії перейшла частина козаків-задунайців на чолі з кошовим отаманом Й.Гладким. На основі козаків Гладкого створено Окреме Запорозьке військо .						
			Задунайську Січ зруйнували турки через допомогу козаків Російській імперії.						
			Окреме Запорозьке військо перейменовано на Азовське козацьке військо , згодом переселене на Кубань.						

2. Початок промислового перевороту

Промисловий переворот	У 30-х рр. XIX ст. в Україні починається промисловий переворот (промислова революція), що зумовлює активне використання техніки не тільки у промисловості, а й у сільському господарстві (на початковому етапі перевороту цього не було). Саме ця зміна й є суттю промислового перевороту.
Кріпацтво	З 1783 р. в Російській імперії повністю закріпачено селян. В першій половині XIX ст. кріпацтво майже нічим не відрізнялось від рабства. У Наддніпрянській Україні набула поширення урочна система виконання панщини (сягала 5 – 6 днів на тиждень). Запроваджується місячина – примус селян працювати на панщині щоденно в обмін на місячну норму харчів. Державні селяни () хоча й не виконували панщини, зате платили великий державний податок.
Повстання Устима Кармалюка	Протидіючи панщині, селяни псували знаряддя праці, палили панські маєтки, чинили збройний опір, який переростав у повстання. Найбільше з них – повстання під проводом Устима Кармалюка (). Устим Кармалюк здійснив понад 100 нападів на поміщиків і їх поплічників, більше 20 років очолюючи народні виступи на Поділлі.
Торгівля	Протягом усього XIX ст. економіка Наддніпрянщини зберігала аграрний характер. Зростання попиту на продукти харчування в Європі стимулювало розвиток сільсько-го господарства. Наддніпрянщина ввійшла в систему світової торгівлі. У Південній Україні найбільших масштабів набуло використання вільнонайманої робочої сили. У першій половині XIX ст. поміщицькі господарства стають виробниками товарного хліба, відбувається соціальне розшарування селянства, на село активно проникають товарно-грошові відносини, з'являються наймані робітники. Розвивається чумацький промисел. (Чумацтво –). Для поживавлення торгівлі у 1817 р. Одеса отримує статус порто-франко (). Сюди прибували різні товари, за містом були створенні пропускні пункти (фактично для "розмитнення"). Через Одеський, Херсонський та Миколаївський порти в Європу вивозився хліб – основа експорту тогочасної України. Почали виділятися заможні селяни. З селян-кріпаків вийшли купці та промисловці-мільйонери Яхненки, Симиренки. Козаком за походженням був родоначальник династії цукро заводчиків Артем Терещенко. Загалом, цукваріння на той час стало візитною карткою української промисловості.
"Смуга осілості"	З метою стримування розселення українців на нових землях Південної України царський уряд переселяє сюди сербських, болгарських, грецьких, німецьких колоністів, тому тут населення зростає найшвидше у Російській імперії. З іншого боку, щоб захистити російське підприємництво від конкуренції, для євреїв у 1791 р. була введена "смуга осілості", за якою (на схід) селитись єврейській національності не дозволялось. Дана смуга проіснувала до 1917 р., хоча в останні десятиліття багаторазово порушувалась.

3. Війна Російської імперії з наполеонівською Францією та участь у ній українців

12 (24) червня 1812 р. наполеонівська Франція напала на Російську імперію.		
Плани Наполеона щодо українських земель	Україну Наполеон планував перетворити в осередок антиросійського руху. 1) Правобережжя – _____ 2) Галичина та Волинь – _____ 3) Крим і Північне Причорномор'я - _____ 4) Решта територій – _____ _____	
Погляди українців на війну	1) Автономісти: _____ 2) "Консерватори-малороси": _____ _____ _____	
Тактика та стратегія Російської імперії	Армія Наполеона налічувала 640 тис. чол. Російська – 597 тис., але була розділена на три групи: 1) Захищала шлях на Петербург (очолював генерал Барклай-де-Толлі). 2) Захищала шлях на Москву (Багратіон). 3) Захищала шлях на Київ (Тормасов). Військове командування обрало стратегічний план, який передбачав поступове виснаження ворога дрібними сутичками і розтягування його комунікацій з уникненням вирішального бою.	
Українці у війні	З метою не допустити антиросійського повстання в Україні Олександр I видав маніфест, в якому закликав українське населення боронити свою землю. До козацьких та ополченських полків вступило майже 70 тис. чоловік. У формуванні одного з козацьких полків брав участь видатний український письменник _____.	
	В регулярній російській армії українці складали: • рядовий склад – _____ • молодший офіцерський – _____ • старший офіцерський – _____	
	Спеціально призначеному французькому корпусу для захоплення Києва так і не вдалося прорватися навіть в Україну. У бойових діях проти наполеонівської армії брали участь 2 бузькі, 2 полтавські та 3 київські козацькі полки, ескадрон херсонських козаків, загони "лісових козаків" (_____), велике з'єднання українських та донських козаків.	
	Вісім українських козацьких полків брали участь у так званій "битві народів" восени 1813 р. під Лейпцигом. Тут наполеонівській армії було завдано нищівної поразки коаліцією військ Росії, Англії, Австрії, Пруссії, Саксонії, Швейцарії, Іспанії, Португалії.	
	У березні 1814 р. шість українських козацьких полків у складі російської армії вступили до столиці Франції.	
Але сподівання українців, що їх становище після війни покращиться виявилось марним. Відновлені козацькі полки було розформовано, кріпацтво посилено.		

4. Початок українського національного відродження

Велика французька революція (1789 – 1799) дала початок боротьбі населення за соціальні і політичні права, висунувши гасло "Свобода, рівність, братерство". Під впливом цього в Україні, як і в Європі, починають виникати таємні політичні товариства. Безпосереднім поштовхом до національного відродження послужили настрої офіцерів-дворян після перемоги над Наполеоном. Повернувшись із переможних походів Західною Європою, вони зовсім іншими очима дивились на російську дійсність.		
	Групу українських автономістів очолив Василь Капніст (течія автономістів виникла одразу після ліквідації Гетьманщини 1764 р., тобто ще перед французькою революцією).	
	Василь Капніст з братом таємно відвідують Берлін, де обговорюють питання можливої допомоги Пруссії у випадку повстання в Україні.	
	Вихід друком "Енеїди" Івана Котляревського. З неї починається нова українська література, яка ґрунтується на живій українській мові.	З цих творів починається українське національне відродження. Його осередок було сформовано на Слобожанщині. Українці поступово сприймають поняття "нація", і "національна ідея".
	Написано "Історію Русів" (оприлюднено в 1810-х рр., надруковано 1846 р.). Авторство твору точно встановити на сьогодні не вдалося. Головна ідея – ствердження права кожного народу на самостійний державний розвиток. Твір якнайширше розкривав погляди тогочасних автономістів.	
Нація – _____ _____ _____		
Українська національна ідея – _____ _____ _____		
Наприкінці XVIII ст. в Україну прийшов ще один різновид суспільного руху – масонство . Масонські таємні товариства в Європі на той час були досить модними, тому вони з'являються і в Україні у вигляді масонських лож (відділень).		
Масонство (з французької – "вільний каменярь") – _____ _____ _____		
	У Києві виникає масонська ложа "З'єднані слов'яни" .	Масонські ложі діють у Одесі, Житомирі, Кам'янці-Подільському. Серед українських масонів поширювались ідеї слов'янської федерації, у якій українці були б рівними серед рівних, і навіть державності України. Але загалом діяльність лож не була позначена українським національним характером. Однією з цілей було залучення малоросійського дворянства до опозиційного всеросійського руху.
	У Полтаві виникає масонська ложа "Любов до істини" . До неї входив І.Котляревський.	
	Заборона масонських лож в Україні.	
	На базі "Любові до істини" утворилося "Малоросійське таємне товариство" , лідером якого був Василь Лукашевич , автор "Катехізису автономіста" (в ньому йшлося про _____). _____	

	Царський уряд забороняє таємні організації (насамперед діяльність лож) по всій території Російської імперії, а їхні члени зазнають гонінь.
В недалекому майбутньому багато членів українських масонських лож увійдуть до декабристських організацій.	

5. Поширення в Україні російського та польського суспільних рухів

Інший характер мали ложі, які діяли у Правобережній Україні. Їхніми членами були польські шляхтичі, не пов'язані з російським масонством. Своєю головною політичною метою вважали відновлення Польської держави у кордонах 1772 р., тому у першій третині XIX ст. Правобережна Україна стала центром активізації польського руху.	
	Польське повстання проти російського самодержавства. Українське населення Правобережжя його не підтримало (адже польське панство не захотіло дати кріпакам волю), тому його було придушено. На Житомирщині польські повстанські загони очолював К.Ружицький. Для придушення польського руху в Російській імперії було сформовано спеціальні козацькі полки.
	На Правобережжі було скасовано церковну унію, а всіх греко-католицьких віруючих примусово переведено у православ'я, польську шляхту піддано репресіям.
Правобережна Україна протягом 30 – 40-х років XIX ст. була полем битви між російськими і польськими впливами. Обидві сторони сходилися між собою у запереченні права українського народу на вільний самостійний розвиток.	
Прикладом загальноросійського руху є діяльність декабристів (назва походить від російського місяця "декабрь" (грудень 1825 р.), коли відбулася кульмінація руху). До декабристів в основному входили дворянські революціонери, що створили таємні політичні гуртки, які ставили за мету боротьбу насамперед за скасування кріпосного права й ліквідацію самодержавства.	
	У Петербурзі створено таємну організацію "Союз порятунку".
	В Москві створено таємну організацію "Союз благоденства".
	Після прибуття на службу до Києва генерала Михайла Орлова, місто стає центром ділових зустрічей членів "Союзу благоденства".
	Декабристи реорганізували свої об'єднання і створили два осередки – Північне товариство з центром у Петербурзі і Південне товариство з центром у м. Тульчині (сьогодні – Вінницька область).
Головою Південного товариства обрано полковника Павла Пестеля , його учасниками стали офіцери полків, що перебували в Україні. Південне товариство було більш радикальним, ніж Північне. П. Пестель уклав політичний трактат (Конституцію) "_____", в якому докладно визначив програму дій після повалення царизму. За цією програмою всі народи Росії мали об'єднатися у централізовану республіку з однопалатним парламентом. Право на самовизначення мали тільки поляки. Кріпацтво скасовувалося. Усі громадяни республіки були рівні перед законом. Зберігалася приватна власність на землю, але половина землі вважалася громадською, окремі ділянки можна було брати для обробітки. Оголошувалася повна свобода торгівлі і промисловості.	
	У Новограді-Волинському засновано Товариство об'єднаних слов'ян.
Керівниками цієї таємної організації стали брати Борисови . У документах товариства "_____" та "_____" йшлося про визволення всіх слов'янських народів від самодержавства, установлення демократичного ладу та об'єднання їх у федерацію, але створення окремої Української держави, як члена федерації, не передбачалося.	

	Злиття Південного товариство та Товариства об'єднаних слов'ян
	19 листопада помер цар Олександр I. Північне товариство вирішило цим скористатися і 14 грудня підняло повстання в Петербурзі. Але воно не було належним чином підготовлене. Солдати полків, виведених на Сенатську площу, навіть не знали мети повстання. Населення не підтримало акцію, і царські війська легко розсіяли повстанців. Почалися арешти. Поразка петербурзького повстання змусила керівників Південного товариства прискорити виступ, до якого воно також не було готове.
	Заарештовано П.Пестеля. Керівництво Південним товариством перейшло до Сергія Муравйова-Апостола.
	Повстання Чернігівського полку . Але декабристи не пішли на Київ. Шукаючи союзників, вони втратили три дні. Назустріч повстанцям рушили урядові війська. У першому ж бою Муравйова-Апостола було важко поранено. 900 солдатів здалися без бою. Рух декабристів в Україні придушено.
Керівників повстання було доставлено у Петербург на суд. К. Рилєєва, М. Каховського, С. Муравйова-Апостола, М. Бестужева-Рюміна та П. Пестеля – повісили. На Кавказ і в Сибір заслано багатьох офіцерів. Причини невдачі: мета повстання декабристів виявилась незрозумілою для народу.	

6. Кирило-Мефодіївське братство

На початку XIX ст. українську національну ідею сприймали одиниці. У 1840-х рр. вона поширюється серед різночинців, найвидатнішим серед яких був Тарас Шевченко.		
Різночинці _____ _____ _____ _____ _____ _____		
	Відбулося перше видання "Кобзаря" , яке мало великий розголос.	
	Саме різночинці у Києві створили справжню нелегальну українську політичну організацію – Кирило-Мефодіївське братство (товариство), назване на честь відомих слов'янських просвітителів Кирила та Мефодія. Серед засновників були вчитель з Полтави Василь Білозерський, службовець канцелярії Київського генерал-губернаторства Микола Гулак і професор Київського університету Микола Костомаров. Активну участь у діяльності братства брали Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш (автор першого історичного роману "Чорна рада") та ін. (загалом 12 осіб).	
Мета	Боротьба проти кріпацтва та національне визволення українського народу. Українську державу члени товариства вбачали у федеративній спілці незалежних слов'янських держав, кожна з яких мала б становити штат або розмежовуватися на кілька штатів. Київ повинен був стати центральним містом цієї федеративної спілки, в якому раз на чотири роки збирався б	

	найвищий спільний консультативно-регулюючий орган – собор (або сейм). Для захисту федерації від зовнішніх ворогів передбачалося мати невелике регулярне військо, а кожен штат, окрім того, мав би і власні збройні сили.		
Програма	Програму діяльності Товариства було викладено в історико-публіцистичному творі "Книга буття українського народу" і "Статуті слов'янського братства св. Кирила і Мефодія". Їх автором став Микола Костомаров.		
	"Книга буття..." Йдеться про визвольну боротьбу українського козацтва і розвиток деспотичного самодержавства в Росії, про Велику французьку революцію і подвиг декабристів, про поділи Польщі сусідніми імперіями. Про те, що саме українському народові випала історична місія бути ініціатором боротьби за національне і соціальне визволення слов'янських народів.		"Статут..." Конкретизуються ідеї рівноправності народів, держав, громадян майбутньої слов'янської республіканської федерації, викладено статутні права та обов'язки членів Кирило-Мефодіївського товариства.
Діяльність "братчиків"	• Збирали кошти на видання популярних українських книжок; • складали проекти запровадження в Україні мережі початкових навчальних закладів, укладали шкільні підручники; • поширювали свої програмні документи і твори Т.Шевченка; • вели пропаганду волелюбних ідей у Київському університеті та інших навчальних закладах; • створення П.Кулішем першої української абетки – "кулішівки".		
	Царська влада заарештувала 12 постійних членів товариства і відправили до Петербургу. Усіх учасників Кирило-Мефодіївського товариства було заслано до різних місць Російської імперії. Найтяжче покарали Шевченка, бо під час арешту знайшли рукописи його антицарських та антикріпосницьких творів. Поета заслали на 10 років рядовим солдатом у малозаселені тоді оренбурзькі степи з найсуворішою забороною писати й малювати.		
Значення братства: _____			

Для нотаток

Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.

1. Адміністративно-територіальний поділ західноукраїнських земель

На відміну від українських земель під Російською імперією, які підпорядковувалися одному центру – Петербургу, західноукраїнські належали до різних адміністративних одиниць Габсбурзької монархії.

Східна Галичина
Перейшла до складу Австрійської імперії _____ р. Разом із частиною польських земель було об'єднано в окрему провінцію. Після неодноразових територіальних змін провінція отримала назву Королівство Галичини та Лодомерії ("Лодомерія" – від "Володимирія", походить від міста Володимира-Волинського, яке залишилося поза кордонами Австрії). Столицею Коронного краю став Львів – найбільше місто за кількістю населення. Адміністративна влада в краї належала губернському управлінню на чолі з губернатором.

Північна Буковина
Увійшла до складу Австрійської імперії _____ р. З 1786 по 1849 рр. Буковина входила до складу Королівства Галичини та Лодомерії як 19-й округ. Управляв Буковиною окружний староста, підзвітний галицькій адміністрації. Від 1779 р. адміністративним центром Буковини стало місто Чернівці.

Закарпаття
Під владою Австрії від _____ р. перебувала й Закарпатська Україна. Вона не становила окремої адміністративної одиниці, а була поділені між кількома комітатами (адміністративними одиницями) Угорщини, якими управляли угорські чиновники.

Власної еліти українське населення Північної Буковини та Закарпаття не мало. У Буковині влада належала румунським боярам, а в Закарпатті – угорським панам. У Східній Галичині привілейованим прошарком були поляки.

2. Початок національного відродження

Соціальне становище

Західні українці не могли похвалитися культурним та економічним розвитком свого краю. Серед них майже не було шляхти, міщанства, інтелігенції. Народ представляли селянство та духовенство.

Відновлено Галицьку греко-католицьку митрополію. Греко-католицьке духовництво перебрало на себе роль очільника українців у Галичині.

Духівництво

Піднесення освітнього рівня духовництва поступово зумовлювало відчуження його від простого народу. До кінця XIX ст. в сім'ях греко-католицьких священників почали користуватися здебільшого польською мовою.

Селянство

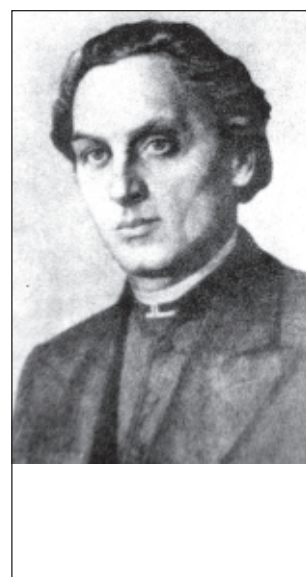
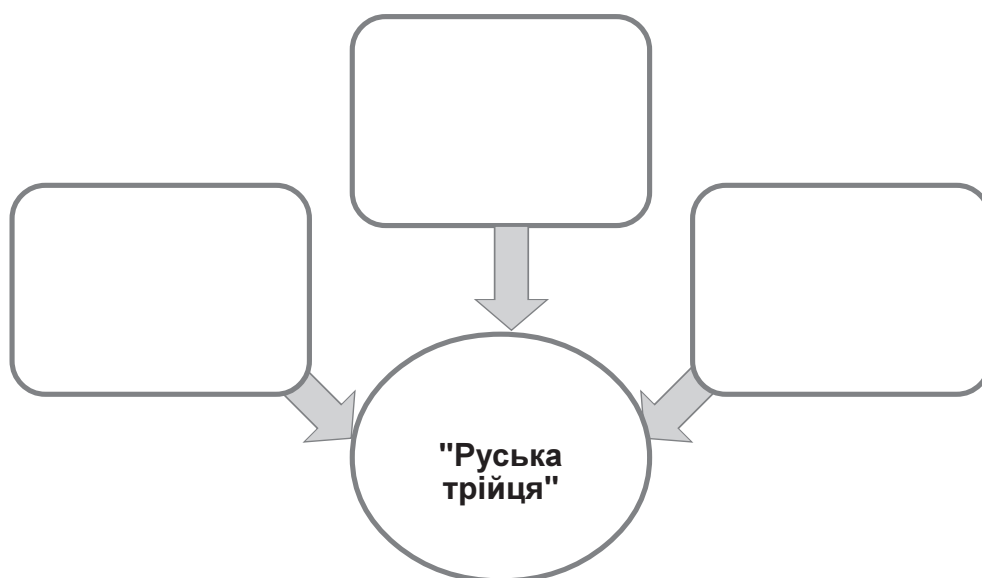
Габсбурги надали певні привілеї польській, румунській і угорській верхівкам, що призвело до посилення соціальних та національних утисків українців.

Поступово вживання української мови в громадсько-культурній сфері та в освіті обмежувалось.		
Економічний розвиток		
Українські землі Австрійської монархії залишались економічно слаборозвиненими. Причина: політика уряду, яка мала на меті перетворення західноукраїнських земель на ринок збуту і джерело сировини для промислово розвиненіших західних регіонів імперії.		
Промисловість	Сільське господарство	
Ремесло й мануфактура залишались основними формами промислового виробництва до середини XIX ст. Не витримуючи конкуренції з фабрично-заводською промисловістю західних провінцій, багато галузей західно-українського мануфактурного виробництва на кінець першої половини XIX ст. стали занепадати.	Основна галузь економіки. Невисокий рівень агрокультури зумовлював низьку врожайність. Від 20-х рр. XIX ст. масово почали вирощувати картоплю. Тоді ж – невідому раніше культуру – кукурудзу. Поміщики вдавалися до екстенсивних методів господарювання – розширювали свої володіння за рахунок селянських земель. Розміри панщини постійно збільшувались.	
	Виступи селян на Закарпатті, пов'язані з епідемією холери та голодом, що в історію увійшли як "холерні бунти".	
	Через панщину та інші повинності у Карпатах з новою силою спалахнув опришківський рух, який, щоправда, було придушено.	
	Повстання у Північній Буковині на чолі з Лук'яном Кобилицею . Селяни 22 громад відмовилися відробляти панщину й переобрали сільську старшину, висунули вимоги відкриття українських шкіл, вільного користування лісами і пасовищами. Урядові війська придушили повстання, а самого Кобилицю було ув'язнено. Щоправда під час "весни народів" він став одним із депутатів від Буковини у віденському парламенті.	
Перша хвиля національного відродження		
	Митрополитом Галицьким стає Михайло Левицький, навколо якого формується перемишльський культурно-освітній осередок. Організатором українського шкільництва було призначено Івана Могильницького. Саме йому належить ініціатива заснування у Перемишлі "Товариства галицьких греко-католицьких священників для поширення письма просвіти і культури серед вірних". Це перше в Галичині освітнє товариство ставило собі за мету видання релігійних, шкільних і популярних книжок, написаних народною мовою, тож було першою спробою заснування в Галичині товариства, що опікувалося освітою простого народу.	
	Зусиллями І.Могильницького було створено перший у Галичині дяко-вчительський інститут, у якому готували вчителів для сільських шкіл. (Крім того, І.Могильницький заснував багато народних (парафіяльних) шкіл, підготував і видав для них низку підручників, був автором "Граматики" книжної української мови).	
	Перемишльські просвітителі добилися урядового дозволу на запровадження в народних школах Східної Галичини викладання українською мовою.	
Закарпатські будителі		
1). Чернець Мукачівського монастиря. Автор першої наукової праці з історії Закарпаття – "Короткий нарис фундації Федора Коріатовича".	2). Учений-славист і церковний Діяч. Створив фундаментальну шеститомну "Історію карпатських русинів".	3). Греко-католицький священник. Почав діяльність зі збирання українських народних пісень. Писав поезії, складав книжки для початкової освіти.

Будителі –	1).
	2).
	3).

Перемишльські й закарпатські будителі не наважилися писати живою мовою народу, вважаючи, що літературна мова має бути більш культурною, вишуканішою порівняно з місцевою говіркою неосвіченого селянства. Тож свої твори писали штучною мовою, що була поєднанням мови простолюду з церковнослов'янською – так званим язичієм.

3. Діяльність "Руської трійці"

Розвиток літературної мови на народній основі в західноукраїнських землях започаткували учасники "Руської трійці".	
Роки діяльності	
Організатор та лідер	
Назва	
Початковий етап діяльності	
	М.Шашкевич склав альманах літературних творів під назвою "Зоря", написаних живою українською мовою, увівши до нього власні твори, біографію Богдана Хмельницького, оповідання про опришків, народні пісні, присвячені козацькій добі, поезії своїх товаришів-трійчан. Видання альманаху заборонила цензура.
	На основі "Зорі" підготовлено нову збірку – "Русалку Дністрову" , яку видано в Угорщині, де цензура була не такою суворою. Вона містила частину матеріалів із забороненої "Зорі" та нові твори. Альманах було написано живою народною мовою. Видання заборонили для розповсюдження в Галичині.
До останнього своїми переконаннями не поступився М.Шашкевич. Інші учасники гуртка відійшли від них.	

4. Західноукраїнські землі в європейській революції 1848-1849 рр.

"Весна народів" – _____ _____ _____ _____	
	Березневе повстання у Відні. Дана подія стала початком демократичних реформ в Австрійській імперії.
	Видано указ, за яким селяни Галичини з 15 травня (на чотири місяці раніше, ніж у всій монархії) звільнялись від панщини. Безземелля/малоземелля змушувало їх купувати сервітут на користування землею (сервітут – це право обмеженого користування чужими речами (майном) з певною метою і у встановлених межах).
	Австрію проголошено конституційною монархією, у якій законодавчу владу мали виконувати спільно імператор і парламент, декларовано демократичні свободи (свободу особи, совісті й віросповідання, друку, зборів, організацій, гласність суду, відповідальність міністерств перед парламентом тощо), усім народам гарантовано непорушність їхніх національностей й мови.
	У Львові створено першу українську легальну політичну організацію – Головну руську раду (ГРР), яка перебрала роль представника інтересів українського населення Галичини перед центральним урядом і виконувала її протягом 1848 – 1851 рр. Рада складалася з 30 постійних членів – представників світської інтелігенції, вищого і нижчого духовництва. Очолив єпископ Григорій Яхимович. До складу ГРР увійшов також провідник закарпатських українців Адольф Добрянський. За національну символіку галицьких українців було прийнято синьо-жовтий прапор та герб із зображенням золотого лева на синьому тлі. У містах, містечках і селах Східної Галичини виникло близько 50 місцевих руських рад, діячі яких прагнули домогтися забезпечення вільного національного розвитку українського населення Східної Галичини. Першим кроком у досягненні цієї мети став рух _____. Зрештою, дана акція не увінчалась успіхом, адже не була узаконена парламентом.
	З'являється перша в Галичині та Україні газета українською мовою "Зоря Галицька" – друкований орган Головної руської ради. У відозві до українського народу, опублікованій у першому номері газети, Рада заявила: "Ми, русини галицькі, належимо до великого руського народу, який розмовляє однією мовою...". _____ _____
	У Відні відкрилося засідання вперше обраного загальноімперського парламенту (рейхстагу). Із 383 депутатів було обрано 39 українців від Галичини та 5 від Буковини. Очолював українську делегацію єпископ, голова ГРР Г. Яхимович.
	Використовуючи досвід інших слов'янських народів, ГРР ухвалила рішення про заснування Галицько-руської матиці – _____ _____ (до 1885 р. світ побачило понад 80 книжок, серед яких "Читанка для малих дітей" М. Шашкевича).
	ГРР організувала перший з'їзд діячів української культури, науки та освіти у Львові (_____). На ньому обговорювались питання шкільництва, мови, історії та ін.

Культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.

1. Освіта, наука, музика, театр

Умови розвитку української культури	
✓ Негативний вплив відсутності власної державності на культурний рівень населення. ✓ Поділ українських земель між двома імперіями – Російською та Австрійською. ✓ Здійснення російським урядом політики асиміляції українців. ✓ Потурання австрійським урядом політиці колонізації в Галичині, мадяризації в Закарпатті та румунізації на Буковині. ✓ Нерівномірність розвитку культури в різних регіонах. ✓ Підтримка греко-католицькою церквою культурного розвитку галицьких і закарпатських русинів. ✓ Становлення й утвердження української літературної мови на народній основі.	
Причини культурних зрушень	
➤ Потреба у кваліфікованих кадрах для промисловості, сільського господарства і торгівлі. ➤ Початок українського національного відродження. ➤ Вплив передових західноєвропейських ідей.	

Освіта в Наддніпрянській Україні			
Початкова		Середня	Вища
Ліцеї	Рік	Назва закладу	
Університети			
Освіта на західноукраїнських землях			
Початкова		Середня	Вища

Вища освіта	Рік	Назва закладу	
			На Закарпатті жодного вищого чи спеціального закладу не існувало.

Розвиток науки		
Напрямок	Науковець	Досягнення
Математика		Тритомний курс математики, який тривалий час був основним вітчизняним підручником.
		Теоретичні питання аналітичної геометрії, математичного аналізу, теорії чисел, аналітичної механіки.
Метеорологія		У с. Кручик на Харківщині створив першу в Україні метеорологічну станцію. Є винахідником сушильних апаратів, технології видобування селітри, конструктором сільськогосподарських машин.
Природознавство		Вважається одним з основоположників вітчизняної ботаніки. Був справжнім ученим-енциклопедистом, тому не обмежувався лише природознавством (працював у галузях історії, археології, фольклористики).
Фольклористика		Фактично, цю галузь започаткувала його діяльність, спрямована на збирання й опрацювання українських народних пісень.
Історія		П'ятитомна праця "Історія Малоросії", у якій історію України висвітлено від найдавніших часів до кінця XVIII ст.
		21 том історичних досліджень. Основні праці: "Богдан Хмельницький", "Руїна", "Мазепа"...

Театр	
Центрами театрального життя в Україні перших десятиліть XIX ст. були Харків і Полтава.	
Харківський театр складався з професійної трупи, до якої входили талановиті актори, зокрема Михайло Щепкін. Активну участь в театральному житті брав Григорій Квітка-Основ'яненко . У 1812-1821 рр. він був організатором і керівником Харківського професійного театру. Для театральних постановок Квітка-Основ'яненко написав твори "Сватання на Гончарівці" (1835) і "Шельменко-денщик" (1838).	У 1818 р. театральна трупа Харкова переїхала до Полтави, де розпочав свою діяльність театр, керівником якого було призначено І. Котляревського. Він створив музичну драму "На талка Полтавка", яка стала першим твором нової української драматургії. Прем'єра відбулась 1819 р. Того ж року відбулася прем'єра його водевілю "Москаль-чарівник". Ці постановки започаткували історію професійного українського театру.

Основи українського професійного театру на теренах півдавстрійської України започаткував священник Іван Озаркевич. У травні 1848 р. аматорський театр у Коломиї, співзасновником і керівником якого він був, поставив першу в Галичині українську виставу – "Наталку Полтавку". У жовтні того самого року І.Озаркевич повторив цю виставу у Львові на З'їзді руських учених. Власне ця подія, на думку І.Франка, започаткувала український театральний рух у Галичині.	
Музика	
Перша половина XIX ст. – період формування національної музики, джерелом якої була народна пісенна творчість.	
Становлення	
З'являються	
Зароджується	
Автор першої національної опери	
Один із перших композиторів-професіоналів Галичини	
Найпоширеніший народний інструментальний ансамбль	
Найвідоміший кобзар	

2. Розвиток літератури

Українську літературу від кінця XVIII ст. називають новою. Порівняно з давньою, це була література нової тематики, нових героїв і нового мовного оформлення – твори, на відміну від давніх, написані сучасною українською літературною мовою, тобто літературною мовою, в основі якої лежить жива, розмовна українська мова.	
	Виходом з друку перших трьох частин "Енеїди" 1798 р. започатковано історію нової української літератури й засвідчено появу сучасної української літературної мови.
	Основоположник художньої прози в новій українській літературі. Один із засновників жанру соціально-побутової комедії. Найвідоміші повісті "Котопська відьма" і "Маруся".
	Уславився байками і романтичними баладами, започаткувавши в новій українській літературі відповідні жанри. Загальновідомою є його байка-казка "Пан та собака" (1818), що має яскраве антикріпосницьке, гуманістичне й просвітницьке спрямування. Майстер літературного перекладу. Балада "Рибалка", написана за мотивами твору Гете, – один з найяскравіших зразків романтичної поезії.
	Романтизм _____ _____ _____
	Справжню літературну славу здобув невеликим україномовним доробком – байками. Кілька десятків цих творів були настільки оригінальними й мовно вишуканими, що стали окрасою класичної української літератури.
	Класицизм _____ _____ _____

	Автор першого в українській літературі історичного роману "Чорна рада. Хроніка 1663 року". Вийшов друком у 1857 р. (написаний на 11 років раніше).
	На початку 1830-х рр. виходять друком писані російською мовою, але українські за змістом твори письменника. Зокрема, у збірці повістей та оповідань "Вечори на хуторі біля Диканьки" автор змальовує український побут і звичаї, історичне минуле України. Повість-епопея "Тарас Бульба" зі збірки "Миргород" 1835 р. оспівує героїчні сторінки історії українського козацтва.
	1840 р. перший випуск "Кобзаря". З його ім'ям пов'язане утвердження української літературної мови. Його творчість сприяла згуртуванню українського народу в боротьбі за своє національне визволення.

3. Архітектура та образотворче мистецтво

Архітектура

В останні десятиліття XVIII ст. в Україні поширився **стиль класицизму**. Насамперед це пов'язують з активним розгортанням містобудування. Наприкінці XVIII ст. почали складати генеральні плани міст Російської імперії. В основу їх було покладено класичне регулярне планування. Відповідно до нього обов'язковим було виокремлення адміністративного центру з площею, на якій розташовувалися будівлі урядових установ. Квартали мали бути прямокутними. Більшість міст України зберегли класичне планування до наших днів.

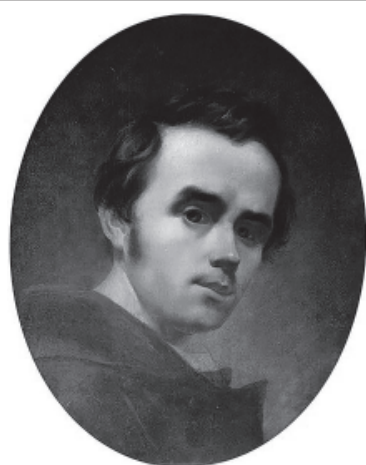
Класицизм в архітектурі характеризується _____

Скульптура

Живопис

Офорти з серії "Живописна Україна". Тарас Шевченко

Офорт – _____

На Західній Україні культурний розвиток пов'язаний з діяльністю священників греко-католицької церкви. На Правобережжі ж греко-католицька церква _____ року була ліквідована царською владою.

Українські землі у складі Російської імперії в другій половині XIX ст.

1. Кримська війна 1853-1856 рр. та реформи 60-70-х рр. XIX ст.

	Початок війни Російської імперії з Османською імперією. Причина: прагнення російського царату посилити вплив на Балканах, захопити протоки Босфор і Дарданелли та перетворити Чорне море на внутрішній басейн Російської імперії. Османську імперію підтримували Англія, Франція і Сардинське королівство. Військові дії велися на Балтійському та Білому морях, у Тихому океані, на Кавказі. Основний театр війни – Кримський півострів, де відбулась 11-місячна оборона Севастополя.
	Основний тягар війни ліг на українців, що становили основну частину війська та флоту Російської імперії. До того ж на українські терени, що стали найближчим тилом, покладено забезпечення російської армії продовольством, фуражем і т. ін. Усе це спровокувало наприкінці війни масовий антикріпосницький рух. Приводом до нього було опублікування маніфесту про створення державного ополчення. Найбільшого розмаху рух набув на Київщині, діставши назву "_____". У селах поширювалися чутки, що всі, хто запишеться до ополчення, стануть козаками, а після запису в "козаки" будуть звільнені від кріпацтва, одержать землі й майно, стануть вільними хліборобами. Для придушення "козаччини" в Київську губернію царський уряд спрямував регулярні війська та поліцію.
	Після взяття союзниками Севастополя, Російська імперія змушена підписати не вигідний для себе Паризький мирний договір, за яким втрачала Південну Бессарабію та острови в дельті Дунаю.
	Серед селян поширилися чутки, що царський уряд закликає переселятися до Криму та що кріпакам-переселенцям будуть давати там землю і волю. Починається "_____". Селяни знімалися цілими селами, з жінками й дітьми. Найбільших розмірів рух набув у Катеринославській і Херсонській губерніях. Озброївшись, селяни рухалися великими групами, розганяючи на своєму шляху загони поліції та військ. Лише залучивши великі військові сили, влада спромоглася зупинити цей селянський рух. Щоб не допустити подібного надалі, царизм був змушений проводити реформи.
Селянська реформа	
	• Імператор Олександр II підписав "Положення про селян" і Маніфест про скасування кріпосного права в Російській імперії. • Селяни здобували ряд громадянських прав (вступати у шлюб, на службу, навчання, займатися промислами, торгувати, укладати договори тощо). • Селяни залишалися нижчим станом (до 1904 р. існували фізичні покарання). • Якщо селянин до реформи користувався більшою кількістю землі, ніж тепер мав право отримати, то різницю в нього забирали (відрізали, тому такі землі називали "_____"). В основному відрізали на півдні і Лівобережжі; на Правобережжі – додавали. • До укладення викупної угоди землі з поміщиком селяни вважалися тимчасово-зобов'язаними і за користування наділами змушені були виконувати старі повинності – оброк (_____) чи панщину. Питання про викуп цілком залежало від поміщика. Процес укладання угод тривав близько 20 років.

	• При укладенні викупної угоди селяни повинні були сплатити за отриману землю. Позаяк грошей у них практично не було, то держава сплачувала за них. Відповідно, селяни протягом 49 років мали повертати державі її позику з відсотками.
	Відбулась реформа державних селян. За державними селянами зберігалися їхні земельні угіддя. Викупні платежі для них були меншими, ніж для решти. Вони отримали майже вдвічі більші, ніж поміщицькі селяни, земельні наділи.
Фінансова реформа	
	• Створено Державний банк, утілено принцип гласності державного бюджету тощо. • Державний банк (в Україні діяли його контори), окрім випуску цінних паперів, приймав вклади на збереження, здійснював різноманітні комерційні операції: видавав позики землевласникам, промисловцям і купцям, кредитував "під товар".
Судова реформа	
	• Суд став відкритим: відбувався за участю двох сторін; рішення приймали присяжні засідателі. • Обвинувачені отримали право захисту (змагальність судочинства між адвокатом і прокурором). • Судді обіймали посаду пожиттєво. • Не дивлячись, що ця реформа виявилась найбільш послідовно демократичною, у судах залишалась деяка нерівність (окремі суди для військових і духовництва; для селян залишались фізичні покарання).
Земська реформа	
	• Передбачала запровадження місцевого (земського) самоуправління. У губерніях та повітах створюються виборні земські управи. Членів земств обирали від усіх станів населення, які володіли землею. Перевага надавалась поміщикам. • Земства отримали право займатися господарськими, соціальними і культурними питаннями.
	Земська реформа проведена на Правобережжі. До цього земств на території Правобережної України не було, так як царський уряд остерігався впливу польських поміщиків.
Земства –	
Освітня реформа	
	• Запроваджується єдина система початкової освіти (народні училища). • Середня освіта здобувається в класичних (ґрунтівна гуманітарна освіта) і реальних (природничо-математична освіта) гімназіях. • Відновлення автономії університетів у навчальних справах. • Дозвіл вищої освіти для жінок на курсах.
Цензурна реформа	
	• Створені спеціальні органи цензури. • Цензурні установи вилучалися з відання міністерства народної освіти і підпорядковувалися міністерству внутрішніх справ. • У складі міністерства внутрішніх справ створювалося головне управління у справах друку і центральний комітет іноземної цензури.
Міська реформа	
	• Перехід до міського самоврядування, створення міських дум, які обирали міську управу. • Займалися благоустроєм міст під контролем губернатора.

Військова реформа

- Запроваджено перехід до загальної військової повинності чоловіків віком від 20 років.
- Термін служби скорочувався від 25 до 6 – 7 років. Хто мав освіту – термін служби був ще меншим.
- Збільшення кількості військових навчальних закладів.

2. Модернізація промисловості та сільського господарства

Сільське господарство

- Ширяться ринкові, товарно-грошові відносини.
- Степова Україна стає основним районом зернового господарства.
- Правобережжя стає районом цукробурякового виробництва.
- На Лівобережжі розвивається тютюнництво.
- Більш широко застосовуються спеціальні машини і знаряддя.
- Активному розвитку сільського господарства перешкоджало общинне землеволодіння.

Промисловість

- Інтенсивно розгортається залізничне будівництво (перша ділянка залізниці Одеса – Балта (1862 – 1865 рр.)), розвивається річкове та морське пароплавство.
- Зростає фабрично-заводська промисловість.
- Цукрова промисловість України стала основним постачальником цукру для всієї Російської імперії (80%).
- Розвиток машинобудування (сільське господарство, транспорт).
- Від 1861 р. до 1900 р. видобуток кам'яного вугілля в Україні зріс більш ніж у 115 разів.
- Наприкінці XIX ст. Криворізький залізрудний басейн посідав перше місце в Російській імперії за кількістю видобутої руди.
- Швидкими темпами розроблюється Нікопольський марганцевий басейн.
- В промисловість активно проникає іноземний капітал.
- Україна перетворилася на основну вугільно-металургійну базу Російської імперії.
- Загалом реформи 1860 – 1870-х рр. посприяли завершенню промислового перевороту та розгортанню індустріалізації

Соціальний склад населення

Промисловий переворот сприяв економічному зростанню міст. У них концентрувалися підприємства фабрично-заводського типу. Кількість таких підприємств швидко зростала, що зумовило **урбанізацію** –

і його питомої ваги в усьому населенні. У соціальній структурі більшої ваги набувають групи **буржуазії** (частка українців була незначною, бо переважав іноземний капітал), **пролетаріату**, **інтелігенції**. Найчисельнішою верствою населення лишалося селянство, яке поділялося на куркулів (заможних), середняків та бідняків.

Буржуазія

Пролетаріат

Інтелігенція

Зростання чисельності пролетаріату сприяло розгортанню від 80-90-х рр. XIX ст. масового робітничого руху, осередки якого були сприятливим середовищем для поширення **соціалістичних** ідей, насамперед ідей **марксизму** як революційної ідеології пролетаріату. Тих прибічників марксизму, які прагнули досягати своїх цілей демократичними реформами з метою поліпшення становища робітництва, називали **соціал-демократами**. 1898 р. соціал-демократичні організації Російської імперії об'єдналися в **Російську соціал-демократичну робітничу партію**.

Соціалізм

Марксизм

3. Національний рух і суспільно-політичне життя

Наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. XIX ст. спостерігається поживання національного руху в Україні. Цей рух знайшов свій вияв у діяльності так званих громад – напівлегальних організацій культурницького і суспільно-політичного спрямування молодого національно свідомої української інтелігенції. Мета – підвищити культурно-освітній рівень українського народу шляхом поширення шкіл і друкованих книг.		
	Перша громада виникла в Петербурзі з ініціативи колишніх учасників Кирило-Мефодіївського товариства.	
Створення громади у Києві на чолі з Володимиром Антоновичем. У її становленні активну участь узяли члени гуртка хлопоманів. Студенти університету, які походили з польських або давно сполонізованих українських родин (Володимир Антонович, Тадей Рильський, Борис Познанський, Кость Михальчук та ін.).	Хлопомани –	
	Громада у Петербурзі видає перший український журнал "Основа" (видавці – В.Білозерський, П.Куліш, М.Костомаров).	
	Польське національно-визвольне повстання. Національно свідомі частина польського суспільства прагнула відновити державність у кордонах "історичної Польщі" (до 1772 р.), яка включала б і українські землі Правобережжя й Галичини. 22 січня 1863 р. розпочався відкритий збройний конфлікт із російським імперським режимом, який увійшов в історію під назвою _____. Українські селяни не підтримали виступ, бо не поділяли зазіхань польської шляхти на українські землі. Одночасно на початку березня 1864 р. російський уряд оголосив укази про селянську реформу на Правобережжі, яка проводилася на більш вигідних для селян умовах, ніж в інших землях імперії. Тимчасовозобов'язувальний стан селян скасовувався. До вересня 1864 р. польське повстання було придушене.	
	Активізація українофільського руху викликала урядову реакцію. Наказом імператора Олександра II закрито недільні школи, а їх організаторів почали переслідувати. Зокрема, 1863 р. представника Київської та Полтавської громад, автора гімну "Боже великий, єдиний, нам Україну храни", активного самостійника, пропагандиста ідей української культурної окремішності Олександра Кониського заслано до Вологди.	
	Українофільство –	
	Міністром внутрішніх справ Петром Валуєвим підписаний таємний циркуляр (_____). Він містив наказ заборонити видання шкільної та релігійної літератури українською мовою. Під заборону не потрапляли лише твори художньої літератури, проте цензура під різними приводами теж обмежувала їх друк.	
	Поживання громадівського руху. Очолила його, як і раніше, Київська громада. Більше половини її членів були представниками старшого покоління українофілів, через що пізніше вона дістала назву "Стара Громада", на відміну від нових студентських Молодих громад. Скориставшись послабленням цензури, громадівці розпочали публікацію серії українських популярних книжок.	

	Стараннями Старої Київської громади було відкрито Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, форми діяльності якого давали змогу легалізувати роботу громадівців. Метою відділу було збирання та публікація етнографічних і статистичних матеріалів про населення Південно-Західного краю. Кількість членів відділу на 1876 р. – 190 осіб. Серед них – Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Павло Чубинський (спочатку секретар, а потім заступник голови, автор вірша "Ще не вмерла Україна" (1862), перший куплет і приспів якого покладено в основу гімну України) та ін.	
	Київська громада взяла на себе редагування російськомовної газети "Київський телеграф", перетворивши її на власний друкований орган.	
	Олександр II, перебуваючи на відпочинку в німецькому місті Емс (під Вісбаде-ном), підписує указ відомий під назвою Емський. За ним: ➤ Заборона друкувати українською мовою книжки й навіть тексти музичних нот. ➤ Заборона ставити українські театральні вистави та влаштовувати концерти з українськими піснями. ➤ Заборона перекладів українською мовою, викладання нею в початкових школах. ➤ Заборона ввозити українську літературу з-за кордону без спеціального до-зволу. ➤ Вилучення українських книг з шкільних бібліотек, вислання деяких україн-ських діячів (зокрема Михайла Драгоманова та Павла Чубинського).	
	Михайло Драгоманов видає у Женеві український жу-рнал "Громада". Сам Драгоманов вважає, що Росій-ську імперію слід перебудувати за принципом феде-рації. А українці мають об'єднатися в місцеві само-врядні громади. Він став першим, хто виніс проблеми українства, зокрема переслідування української мови, на міжнародну арену.	
	Харківські та київські студенти Іван Липа, Микола Бай-здренко, Михайло Базькевич і Віталій Боровик на мо-гилі Тараса Шевченка в Каневі утворили українську та-ємну організацію "Братство тарасівців". Активними учасниками організації були Михайло Коцюбинський, Микола Міхновський та Борис Грінченко.	
	Статут братства опубліковано в журналі "Правда" у Львові. Тоді ж поліція ви-крила організацію і вона перестала існувати.	
	У 80-х рр. XIX ст. національне відродження починається у Криму, не дивлячись, що на той час дві третини татар виїхали з півострова. Очо-лив його Ісмаїл-бей Гаспралі (Гаспринський). 1877 р. І.Гаспринсь-кий став міським головою Бахчисарая. Там він заснував у 1883 р. дво-мовну кримськотатарсько-російську газету "Перекладач-Терджиман". Вона була першою і протягом багатьох років єдиною тюркськомовною газетою в Російській імперії. І.Гаспралі пропагував просвітницькі ідеї, поклав початок освітньої реформи для кримсько-татарського народу. У 1870 – 80– х рр. поширюється народницький рух. Він за своєю суттю не був національно-визвольним, а соціально-визвольним (фак-тично – загальноросійським). В Україні 1877 р. він вилився у "Чигирин-ську змову" (спроба селянського повстання, підготовленого гуртком революціонерів-народників "Таємна дружина" в Чигиринському повіті Київської губернії. Організатором змови був Яків Стефанович, який використав фальшиві грамоти, що в них нібито цар закликав селян повстати проти панів).	

Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.

1. Соціально-економічний розвиток

1868 р. –

Економіка	
Сільське господарство	Основна галузь. Використовується вільнонаймана праця. Впровадження техніки. Спостерігається товарне виробництво (на продаж). Селянське малоземелля.
Промисловість	Великих підприємств – мало. Краще розвивались ті галузі, що не мали конкуренції в імперії (борошномельна, лісопильна, нафтова, солеварна, спиртогорілчана). У середній і великій промисловості переважав іноземний капітал.
Провідні галузі – сировинні	
Шляхи сполучення	Починають будуватись залізничні лінії. 1861 р. – перша із них (Львів – Перемишль).
Соціальний склад населення	
Селянство (господарства)	
Пролетаріат	
Буржуазія	

Трудова еміграція	
Причини: ➢ Малоземелля і безземелля, демографічний вибух, аграрне перенаселення. ➢ Слабкість місцевої промисловості, злиденні заробітки або їх повна відсутність. ➢ Національне гноблення та політичне безправ'я.	
Наприкінці XIX ст. почалася масова еміграція до Канади, США, Бразилії та ін. країн.	
• Галичина • Буковина	Закарпаття

Кооперативний рух	
Кооперація (від лат. cooperatio – співпраця) –	
Інтелігенція намагалася поліпшити долю селянства та міської бідноти, залучаючи до кооперативного руху. Кооперація була покликана забезпечити сприяння незаможним, зокрема, захистити їх від лихварства, допомогти купувати землю та реманент, збувати продукцію, організовувати хати-читальні, освітні курси тощо. На початковому етапі цим займалося товариство "Прогресу".	
	Василь Нагірний організував перший споживчий кооператив "Народна торгівля" .
	Почала діяти перша українська страхова компанія "Дністер" . Ідея створення належить Василю Нагірному. Страхували, в основному, різнопланові будівлі.
	У місті Перемишлі було створено перший український кредитний кооператив – "Віра" .
	Виникли перші у Східній Галичині кредитні кооперативи на селі. Селяни називали їх "райффайзенками" (від прізвища Фрідріха Райффайзена, який у 1864 р. організував у Німеччині перше кредитне товариство).
	За зразком "Віри" при страховому товаристві "Дністер" у Львові було відкрито "Товариство взаємного кредиту" .
	Євген Олесницький організував товариство "Сільський господар" , покликане навчити селян сучасних методів господарювання.

2. Суспільно-політичне життя

У другій половині XIX ст. виразниками суспільно-політичного руху в південно-західній Україні, були течії	
МОСКВОФІЛИ (РУСОФІЛИ)	НАРОДОВЦІ (УКРАЇНОФІЛИ)
<i>Лідери</i>	
Денис Зубрицький, Богдан Дідицький, Іван Наумович, Касіян Богатирець, Адольф Добрянський, Олександр Духнович.	Олександр Барвінський, Юліан Романчук, Володимир Барвінський, Анатоль Вахнянин, Юрій Федькович.
<i>База</i>	
Частина греко-католицького духовництва й інтелігенції Галичини, Буковини та Закарпаття, яка прагнула до культурної єдності з Росією.	Здебільшого студенти, учителі, молоді священики, представники світської інтелігенції.
<i>Ідея</i>	
Самостійного українського народу не існує, а є єдиний "руський" народ від Карпат до Камчатки. Через це москвофілів фінансував російський царизм.	Національна згуртованість українців у двох імперіях (від Карпат до Кавказу). Єдність усіх українських земель. Орієнтація на простий український народ (тому й назва "народовці").
<i>Час популярності</i>	
1860 – 1870-ті рр.	3 кінця 1880-х рр.

Причини становлення	
Українська інтелігенція, яка тривалий час прихильно ставилася до Габсбурзької династії, була розчарована поступками уряду полякам і фактичним перетворенням Галичини на польську автономію. Шукаючи способів для протидії польському наступу, українські інтелігенти почали орієнтуватися на Росію.	Противага москвофільству, розвиток традицій українського національного життя. Обстоювання самобутності українського народу.
 Ще однією причиною популярності москвофілії є безнадійна плутанина населення Західної України в термінах "руський" – "русинський", що не є тотожними.	
Мова	
Язичіє, (суміш церковнослов'янської, російської, польської та української мов). Мову, якою розмовляв простий народ, вважали говіркою неосвічених людей.	Розвиток єдиної української літературної мови на народній основі.
Наукові товариства	
Галицько-руська матиця (1848).	Літературне товариство ім. Т.Шевченка (1873 р., від 1892 р. – наукове).
Просвітні товариства	
Товариство ім. М.Качковського (1874).	"Просвіта" (1868).
Розважальні товариства	
"Руське казино".	"Руська бесіда" (1861). При ній утворено однойменний театр (1864) – перший український професійний театр на заході України.
Політичні товариства	
"Руська рада" (1870).	"Народна рада" (1885).
Газети	
"Слово" (1861), "Галичанин" (1893), "Руське слово" (1890).	"Діло" (1880), "Батьківщина" (1879), "Свобода" (1897), "Буковина" (1885).
Літературні журнали	
"Бесіда" (1887), "Живе слово" (1893).	"Зоря" (1884), "Літературно-науковий вісник" (1898).
На Закарпатті народовці так і не змогли послабити позиції москвофільства. Причина – активна мадяризація краю.	

Лідери народовського руху

	Член-засновник "Просвіти", голова "Народної ради", депутат Галицького сейму (1883-1895) та австрійського парламенту (1891-1897, 1901-1918). Із 1910 р. – його віцепрезидент.
	У 1886 р. започаткував "Руську історичну бібліотеку" – перше серійне видання фахової історичної літератури українською мовою. Саме він розпочав пропагувати термін "Русь-Україна" в історичній літературі. Депутат галицького сейму й австрійського парламенту.
	Заснував та видавав найавторитетнішу галицько-українську газету "Діло". За його сприяння 1880 р. у Львові відбулося перше українське народне віче, у якому взяли участь дві тисячі селян. _____ _____.
	Його називають буковинським будителем, засновником нової української літератури на Буковині, адже він першим у краї почав писати твори живою народною мовою (у 1862 р. вийшла друком перша збірка поезій, 1876 р. перша збірка прозових творів). Перший збирач фольклорних матеріалів на Буковині й організатор збирання фольклору. Перший редактор газети "Буковина".
	Пожвавлює народовський рух Буковини. 1885 р. стає завідувачем кафедри української мови і літератури у Чернівецькому університеті. Згодом – деканом філософського факультету. У 1891 р. очолив політичне товариство "Руська рада" і перетворив його на найвпливовішу українську організацію Буковини.

Товариства народовців, що мали виняткове значення

Культурно-освітнє товариство "Просвіта" Засновано _____. Перший голова – педагог і композитор _____. Діяльність: 1) Видання української літератури, проведення літературних вечорів і лекцій; 2) організація читалень, ознайомлення селян з передовими методами ведення сільського господарства; 3) фінансування діяльності кооперативів (за сприянням "Просвіти" створені найвідоміші з них).	Літературне товариство ім. Т. Шевченка Засновано _____. Спочатку в його діяльності переважала культурно-просвітницька робота. За ініціативи Олександра Кониського _____ перетворилось на _____. Період найбільшого піднесення пов'язаний із головуванням в ньому _____. Наукове товариство ім.Т.Шевченка фактично _____.
--	--

3. Політизація українського національного руху в 90-ті рр. XIX ст.

Утворення політичних партій

У другій половині 70-х рр. у суспільне життя Галичини прийшло нове покоління діячів. Його очолювали студенти Львівського університету Іван Франко та Михайло Павлик. Притаманний молоді радикалізм, а також вплив Михайла Драгоманова зумовили критичне ставлення цих діячів не тільки до москвофільства, а й до народовства. Молоді радикали, захоплені соціалістичними ідеями, робили наголос насамперед на соціальних проблемах, прагнули надати українському національному рухові нового, європейського характеру.

Політична партія –			
Радикали –			
Рік	Партія	Лідери	Характеристика
			Заснована радикалами. Підтримувала соціалістичні ідеї. У своїй діяльності РУРП прагнула обстоювати соціальні інтереси українських селян Галичини й водночас захищати національні права українського народу. У 1895 р. вийшов друком публіцистичний твір одного із молодих членів партії Юліана Бачинського під назвою "Україна ірредента" ("Україна уярмлена"), у якому він з позиції соціалістичних ідей обґрунтовував історичну правомірність боротьби українців за окрему самостійну державу. Після цього метою стає незалежність русько-українського народу. Партія не здобула широкої підтримки.
			Народовці зблизилися з тим крилом РУРП, яке поступово відмовлялося від соціалістичних ідей на користь національної. Наслідок – утворення УНДП, яка ставила метою здобуття незалежності. В інших питаннях партія була ліберальною, уникала гострих соціальних питань. Під її впливом знаходилась "Прогресивна". УНДП мала багато прихильників.
			Заснована як складова австрійської соціал-демократії. Мета: розбудувати суспільство мирними, легальними методами боротьби, наслідком чого мала стати національна свобода возз'єднаного українського народу – рівноправного з іншими націями. В основному УСДП відстоювала інтереси робітників.
Не поділяючи соціалістичних ідеалів молоді, народовці прагнули досягти піднесення українського руху легальним способом, тобто діючи в межах законів Австро-Угорщини. Так, 1890 р. лідери народовців О.Барвінський, Ю.Романчук, галицький митрополит С.Сембратович за підтримки В.Антоновича та О.Кониського уклали з польськими політичними колами й австрійським урядом компромісну угоду, яка отримала назву "нової ери". Найважливіші здобутки "нової ери": ➤ Запровадження в буковинських і галицьких освітніх установах українського фонетичного правопису (1892). ➤ Відкриття у Львівському університеті кафедри історії України на чолі з М.Грушевським (1894). ➤ Перетворення Літературного товариства ім. Т.Шевченка на наукове (1892) та розширення завдяки державним субсидіям його діяльності. ➤ Створення страхового товариства "Дністер" (1892). ➤ Відкриття української гімназії в Коломиї (1892). ➤ Поширення принципу двомовності на низку вчительських семінарій. ➤ Поява урядових розпоряджень про підтвердження прав або розширене вживання української мови в державних установах. ➤ Відкриття для українців ширшого доступу до державних посад.			
"Нова ера" –			

Українські землі у складі Російської імперії в 1900–1914 рр.

1. Економічний розвиток

На рубежі XIX - XX ст. починається перехід до індустріалізації.

1900 – 1903 рр. Російська імперія, як і більшість передових країн світу переживала економічну кризу. В Україні вона вразила найрозвинутіші на той час галузі.

Лише в 1909 – 1913 рр. розпочалося промислове піднесення.

Монополія (від грецького "сам продаю") –

Синдикат –

Починають
утворюватись
монополії

Спеціалізація промислових районів

Район			
Донбас	Кривбас	Нікопольський басейн	Правобережжя, частково Лівобережжя
Галузь			

Спеціалізація сільськогосподарських районів	
Район	
Південна (Степова) Україна	Правобережжя, частково Лівобережжя
Спеціалізація	

У селі існувало **общинне землеволодіння**. Община (як правило, громада одного села) була власником надільних ділянок та сільгоспугідь, окремі її члени – користувачі наділів. Наділи періодично перерозподілялись. Це запобігало розоренню найбідніших, але такі переділи позбавляли стимулу для ретельного обробітку землі.

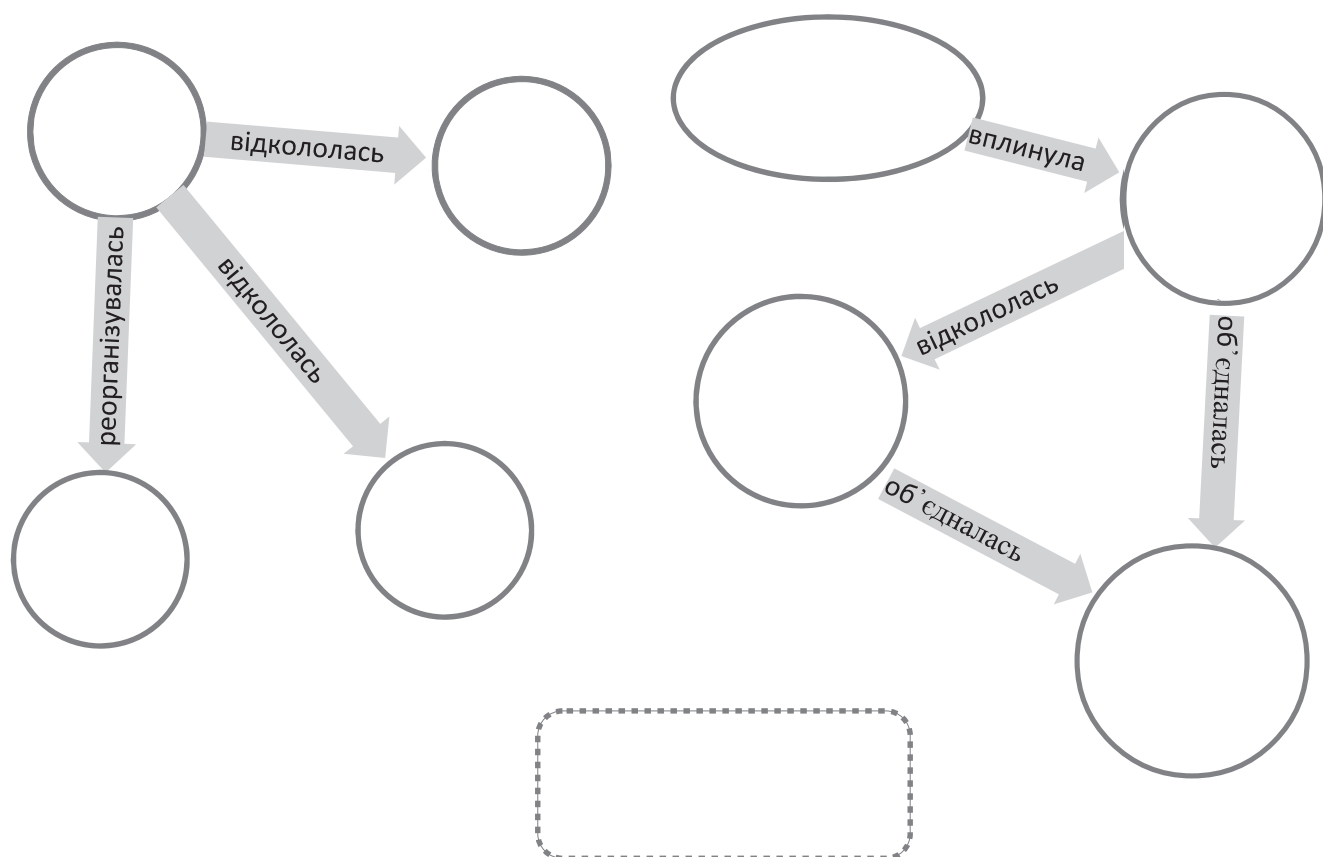
Розвиток сільського господарства гальмувався через поміщицьке землеволодіння і селянське малоземелля. В Україні було велике аграрне перенаселення, мало використовувались машини, врожаї були низькими. Імперський центр навмисне гальмував економічний розвиток України, вбачаючи у ній лише сировинний придаток.

2. Виникнення українських політичних партій

Партія	Рік створення	Лідери, діяльність
Революційна українська партія (РУП)		Засновниками стали Д. Антонович, М. Русов, Г. Андрієвський, Л. Мацієвич. Це перша політична національна партія Наддніпрянщини. Микола Міхновський у 1900 р. видав брошуру "_____", яка стала програмним документом організації. За брошурою: 1) Мета: _____; 2) Лідер національного руху: _____; 3) Засоби досягнення мети: _____; 4) Основні лозунги: _____ З 1903 р. РУП виступала за національно-культурну автономію в межах Росії.
Українська народна партія (УНП)		Відкололась від РУП, так як рупівці, в більшості, не сприймали категоричність брошури М. Міхновського. Власне він і стає лідером новоутвореної партії.
Українська соціал-демократична спілка ("Спілка")		З поширенням в Україні соціал-демократичних ідей частина рупівців переглядає свої ідейні настанови й утворює окрему "Спілку", що на автономних правах увійшла до меншовицької фракції Російської соціал-демократичної робітничої партії. Члени "Спілки" були впевнені, що вирішення національного питання прямо пов'язано з боротьбою пролетаріату та розв'язанням соціально-економічних проблем. Українська партія ліберально-народницького спря-

Українська демократична партія (УДП).		мування, створена у Києві з членів Загальної української безпартійної демократичної організації . Серед членів-засновників УДП були Сергій Єфремов, Євген Чикаленко, Борис Грінченко. У програмі засуджувався самодержавно-бюрократичний лад і доводилась необхідність запровадження конституційної форми правління. У національному питанні ставилися вимоги: надання широкої національної автономії Україні; створення Українського сейму, який міг би самостійно проводити фінансову й економічну політику, враховуючи загальнодержавні потреби. Програма відстоювала повноправне використання української мови в шкільництві, судочинстві, адміністрації. Для вирішення аграрного питання в Україні передбачалося передати державні, удільні та монастирські землі у власність краю, щоб за невелику плату наділити ними тих, хто їх обробляє. Основні програмні засади УДП зазнали певного впливу соціалістичних ідей.
Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП).		На II з'їзді РУП більшість її членів на чолі з М.Поршем, В.Винниченком і С.Петлюрою дійшли висновку про необхідність об'єднання національної ідеї з марксизмом і перетворили РУП на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП).
Українська радикальна партія (УРП)		Революційні події 1905 – 1907 рр. викликали радикалізацію поглядів членів УДП, що призвело до її розколу і створення нової УРП. Це була партія ліберально-народницького напрямку. Лідерами партії стали Б.Грінченко, С.Єфремов.
Українська демократично-радикальна партія (УДРП)		Програмні вимоги УДП і УРП у багатьох випадках, зокрема з національного питання, співпадали (широка національно-територіальна автономія України, яка повинна була стати рівноправною складовою частиною реформованої федеративної держави; вільне вживання української мови в школах і адміністративних установах України тощо). Тому вони об'єдналися.
Товариство українських поступовців (ТУП)		Нелегальна міжпартійна громадсько-політична організація, до якої увійшли діячі соціал-демократичних та ліберальних кіл (зокрема Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Михайло Грушевський, Сергій Єфремов, Євген Чикаленко, Ілля Шраг та ін.). Виступали за федеративний переустрій Російської імперії та надання Україні автономії; впровадження української мови в школах; створення українських кафедр в Київському та Одеському університетах. У квітні 1912 р. на з'їзді ТУП вироблено вимоги організації – "_____". В основному вони пов'язані із дозволом застосування української мови.
Діяли й інші партії		

Загальноросійські партії	
Назва	Рік утворення
Російська соціал-демократична робітничка партія (РСДРП)	
Соціалісти-революціонери (есери)	
РСДРП розкололась на _____ (лідер – Ленін) та _____ (Мартос)	
Конституційні демократи (кадети)	
"Союз 17 жовтня" (октябристи)	
Та інші	

3. Україна в роки першої російської революції (1905 – 1907 рр.)

Внаслідок економічної кризи 1900 – 1903 рр. та програної війни з Японією (1904–1905 рр.) Російську імперію охоплюють заворушення.

Хронологія революційних подій 1905 р.	
	За наказом царя розстріляно робітничу демонстрацію у Санкт-Петербурзі. Загинуло близько тисячі осіб. Ці події увійшли в історію під назвою "_____". Це й стало початком революції.
	У Російській імперії страйкує 440 тис. осіб. З них в Україні – 70 тис.

	Початок селянських виступів в Україні. Відбулись у 64 повітах із 91.
	Повстання на панцернику "Потьомкін". Очолив наш земляк Григорій Вакуленчук, після його вбивства – Опанас Матюшенко. На кораблі було піднято червоний прапор, але, не маючи чіткої програми дій, поплававши по Чорному морі, повсталі 24 червня здалися румунській владі.
	Розпочався всеросійський політичний страйк. Уряд запровадив військовий стан у багатьох містах, в тому числі у Харкові та Києві. Закрито університети.
	Микола II видав Маніфест, який "дарував" народу громадянські свободи – совісті, друку, зборів, союзів, недоторканість особи. Передбачалося скликання Державної думи (парламенту). Маніфест вніс розкол в ряди революціонерів.
	Під час жовтневого страйку з'являються політичні організації робітничого класу – ради. Перша – у Катеринославі (Дніпрі). Почали виникати профспілки.
	Повстання на Чорноморському флоті (_____) під проводом лейтенанта Петра Шмідта. Повсталі здалися перед переважаючими силами вірних цареві військ. Керівництво повстання розстріляно.
	Повстання саперів у Києві під керівництвом Бориса Жаданівського. Придушили царські війська.
Причина придушення повстань (не тільки зазначених, а й інших) – роздрібненість, слабоорганізованість.	

Загалом, революція посприяла короточасному розквіту національного життя: скасовано Емський указ, що дозволило запровадити українську мову у школах і університетах (в Одеському і Харківському відкрито кафедри українознавства). Для селян скасовувались викупні платежі. Стали множитись "Просвіти" (перша утворена в _____).

У листопаді 1905 р. в Лубнах з'явилась перша україномовна газета "_____". У грудні 1905 р. – перша щоденна україномовна газета "_____"., яку, через заборону, в середині 1906 р. перейменовано в "Радугу". Її фінансував Євген Чикаленко (для цього продавав навіть власні землі): "Україну любити треба не лише до глибини душі, але й до глибини кишені". З 1908 р. в цю газету починає робити дописи один із майбутніх засновників Української демократично-хліборобської партії (1917 р.) В'ячеслав Липинський, який свого часу навчався у Житомирській гімназії.

У 1907 р. в Петербурзі вийшло повне видання "Кобзаря". В тому ж році М. Грушевський у Києві заснував Українське наукове товариство.

4. Діяльність українців у I та II Державних думах

Характеристики	Перша Дума	Друга Дума
Місце діяльності		
Час існування		
Кількість депутатів з України		

Діяла Українська думська громада		
Кількість членів Української думської громади		
Лідер Української думської громади		
Видання Української думської громади		
Вимоги Української думської громади		

3 червня 1907 р. імператор підписав новий виборчий закон. Думу розпустили, що було порушенням Маніфесту від 17 жовтня 1905 р. Тому цю дату вважають державним переворотом і закінченням революції.

5. Столипінська аграрна реформа

Одна з головних причин революції – аграрне питання. Його запропонував вирішити голова ради міністрів і міністр внутрішніх справ Петро Столипін.	
	Указ "Про доповнення деяких постанов діючих законів, які стосуються селянського землеволодіння і землекористування", який і став початком аграрної реформи, що в історію увійшла як Столипінська.
	Даний указ став законом, що містив основні положення реформ.
Реформа передбачала	• Руйнування селянської общини, яка відіграла активну роль у виступах селян під час революції. Кожен селянин мав право на отримання земельного наділу в одному масиві, що мав назву "_____". Туди селяни могли переносити свої господарські будівлі і створювати "_____". • Надання кредитної допомоги селянам через Селянський земельний банк (кредити на купівлю землі, створення хуторів). • Переселення селян у малозаселені райони Сибіру (_____), Північного Кавказу, Середньої Азії, Далекий Схід (_____).
Мета	✓ Створити на селі заможне селянство (_____), яке б стало опорою влади. ✓ Підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва. ✓ Вирішити проблему аграрного перенаселення.
Хід	Селяни, побоюючись розорення, опирались реформі. В Україні (особливо Правобережній) вона проходила найбільш успішно (до 1916 р. утворено 440 тис. хуторів – це 14% усіх дворів, тоді як в Росії – 10,3%). Активізувалась діяльність селянського банку, що продавав селянам переважно поміщицькі землі. До 1912 р. до Сірого і Зеленого клінів переселилось близько 1 млн. українців (25% згодом повернулося). На їх місце у південні та східні райони України масово переселялись російські селяни, що закріплювало російськомовний характер даних територій і, в майбутньому, ускладнювало боротьбу за незалежність.

Наслідки	➤ Збільшення виробництва хліба. ➤ Міста, через розорення частини селян, поповнились дешевою робочою силою. ➤ Освоєно території на сході Російської імперії.
Завершення реформи	Завершити не вдалося. 1 вересня 1911 р. Столипін був смертельно поранений у Київському оперному театрі. Аграрна реформа повністю припинена 28 червня 1917 р. постановою Тимчасового уряду.

6. Національна політика самодержавства в Україні

Після поразки революції починається період реакції (_____), що увійшов у історію як "столипінщина", "столипінська реакція".	
Складові	➤ Заборона викладання українською мовою (спілкування вчителів з учнями українською заборонялося навіть в позаурочний час). ➤ Заборона вживати в публікаціях слова (вирази) "Україна", "український народ". ➤ Закриття "Просвіт". ➤ Заборона на збір коштів для відкриття пам'ятника Т.Шевченку у Каневі, а також святкування у 1914 р. 100-річчя з дня народження поета (ні заборони, ні заклики ТУПівців замість урочистостей оголосити одноденний страйк, не стримали тисячі українців від демонстрацій, що свідчило про зростання національної свідомості).
Через Третю та Четверту Думи фактично жодне "українське питання" вирішено не було.	
<i>Третя Державна Дума</i>	<i>Четверта Державна Дума</i>
Діяла протягом 1907 – 1911 рр. Народ називав її "панською" (з 84 українських депутатів – 64 поміщики). Росіяни у Думі переважно були шовіністами, чимало з яких належали до чорносотенних організацій. В 1911 р. Дума впроваджує земства у західних губерніях, що було легальним шансом для створення осередків національного життя, але цьому завадила війна.	Діяла протягом 1912 – 1917 рр. Українське питання поставало двічі, але безрезультатно. 1912 р. російські націоналісти проштовхнули рішення про утворення Холмської губернії, що поляки назвали "четвертим поділом Польщі". Українські депутати це рішення не підтримали.
Шовінізм –	
Чорносотенці –	
"Справа Бейліса" (1911 – 1913 рр.)	З метою відволікти населення від боротьби з самодержавством царський уряд намагається розпалити в Україні антисемітські настрої. Під час революції поширились єврейські погроми, організовані чорносотенними організаціями. Навесні 1911 р. в Бабиному Яру знайдено тіло тринадцятирічного Андрія Ющинського. І, хоча поліція виявила вбивць, чорносотенці поширили чутки, що це зробили євреї з метою проведення ритуалу. За підозрою арештували Менделя Бейліса. Суд тягнувся два роки. Завдяки широкому розголосу і підтримці демократичної громадськості Бейліса виправдали.

Українські землі у складі Австро-Угорщини в 1900–1914 рр.

1. Загальне становище

Західноукраїнські землі на початку XX ст. перебували у складі Австро-Угорської імперії.		
Східна Галичина	Північна Буковина	Закарпаття
↓	↓	↓

На початку XX ст. українці Галичини розгорнули боротьбу за відвоювання нових політичних прав. Домінувала народовська течія.

З 1900 (офіційно з 1901) по 1944 рр. митрополитом Української греко-католицької церкви стає Андрей Шептицький, завдяки якому церква перетворюється на ідейного і морального лідера українського руху в Галичині.

Початок XX ст. увінчався **загостренням конфлікту між поляками та українцями** Галичини, зокрема навколо: _____

Велике значення мав **кооперативний рух**, який зміцнював господарське становище його учасників. Він проходив під гаслом: _____

Представлений майже 500 кредитними організаціями, кооперативними магазинами, спілками для продажу сільськогосподарських продуктів.

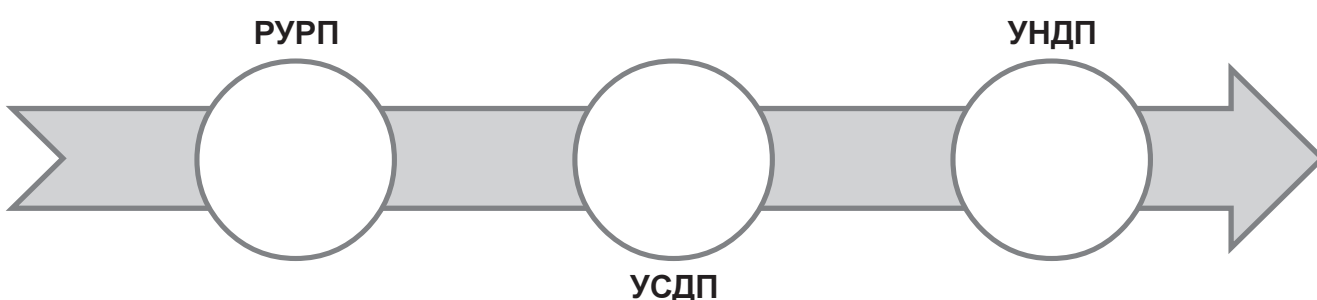
Товариство "**Просвіта**" у 1914 р. налічувало 77 філій, організовувало бібліотеки, читальні, аматорські театральні гуртки і т.п.

Виникають спортивно-пожежні (фізкультурні) товариства.

Рік	Назва	Засновник

Дані товариства займалися і військовою підготовкою молоді. Боберський вважав, що сьогоднішній спортсмен завтра повинен стати на захист Батьківщини, якщо вона того потребуватиме.		

2. Політичні партії

Галичина	Русофіли втратили свої позиції, щоб повернути їх у 1900 р. проголосили курс на ототожнення з Росією і заснували Російську національну партію, що фінансово підтримувалась Росією та використовувалася поляками аби внести розкол в український рух. Через найбільшу піднесеність українського руху Галичину називали "Українським П'ємонтом" (М.Грушевський).
Буковина	1909 р. створено "Руську раду" ("Селянська партія") на чолі з Степаном Смаль-Стоцьким.
Закарпаття	Національний рух слабкий. В політичному і культурному житті переважали москвофіли. Українство групувалось навколо тижневика "Наука", редактором якого з 1903 р. був Августин Волошин.

3. Освіта

Українська освіта представлена: 3 тис. початкових шкіл, 6 державних і 15 приватних гімназій. У Львівському університеті діяло 10 українських кафедр. Роль академії наук виконувало наукове товариство ім. Т.Шевченка (1892, голова – Грушевський).	
	В Галичині та Буковині відбулися велелюдні віча, щоб поділити Галичину на польську і українську частини, до української прилучити Буковину і створити суцільний український край. Під цим впливом студенти скликали своє віче, щоб заявити свої вимоги української самостійності. Одночасно починається боротьба за український університет.
	Юліан Романчук вніс у Палату депутатів проект щодо заснування у Львові українського університету. Справа пішла на розгляд австрійського парламенту. Але нічого не вирішувалось. Тоді 440 студентів-українців подали заяви на вихід з Львівського університету.
	Внаслідок сутичок між польськими і українськими студентами загинув один з українських лідерів руху за університет Адам Коцко.
	Австрійський уряд пообіцяв створити український університет.

4. Селянський рух

На початку XX ст. через важке економічне становище багато селян продовжували емігрувати в Бразилію, Аргентину, Канаду, США. Та поступово еміграція відходить на другорядний план. Основна проблема – малоземелля. Селяни гостро відчували як соціальний так і національний гніт. Основна форма їхньої боротьби –

_____ р. селяни розпочали масовий бойкот жнив у великих маєтках Галичини, вимагаючи підвищення платні та упорядкування процесу еміграції. Страйк охопив 200 тис. селян. Координували його комітети українських партій. Поміщики були змушені піти на поступки.

5. Загальне виборче право

Під впливом російської революції в Австро-Угорщині виник широкий рух за введення загального виборчого права.

Загальне виборче право –

Делегація українців на чолі з А.Шептицьким звернулася до австрійського імператора з проханням про зміни у виборчому законодавстві.

Австрійський уряд здійснив парламентську реформу, що впроваджувала загальне виборче право для чоловіків та забезпечила українцям вагоме представництво у імперському парламенті (до цього було 3 особи, стало: 27 з Галичини і 5 з Буковини). Воно могло бути більшим, аби не махінації, залякування, розправи над українськими виборцями.

Український студент Мирослав Січинський застрелив галицького намісника графа Анджея Потоцького, який був причетний до махінацій із виборами.

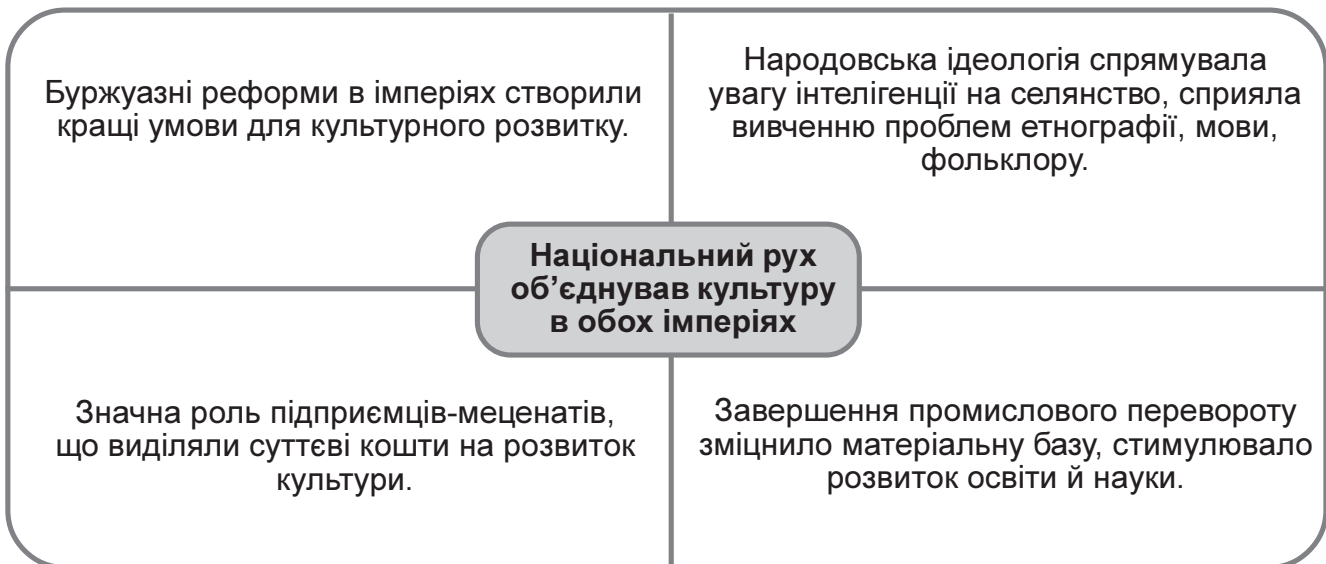
В результаті цілеспрямованої діяльності українських сил та під тиском австрійського уряду, який не бажав загострення ситуації в Галичині напередодні конфлікту з Росією, поляки змушені були піти на поступки. Галицький сейм прийняв законопроект про реформу крайового статуту, що мало покласти початок "політиці нової ери" (налагодження стосунків між поляками та українцями). Вона мала порушити монополію поляків на владу в Галичині. Однак угоду в життя не втілено через Першу світову війну.

6. Промисловість

Нафтовидобувна	Основне значення. На початку XX ст. зазнала реконструкції (вводиться бурильна техніка). Видобуток зростає. Найбільше видобувається в районі Борислава і Дрогобича. Перероблялась на австрійських і угорських заводах.
Соляна	Західна Україна давала 64% видобутку солі в Австро-Угорщині. На неї існувала державна монополія. Високі ціни – більшість селян страждало від "соляного голоду".
Лісопильна	Ліс, в основному вивозився з українських земель, а готова продукція з нього ввозилась зовні.
Тютюнова	На початку XX ст. діяло 5 тютюнових заводів.
Цукрова	На 1913 р. діяло лише три заводи.
Легка	Не могла конкурувати з австрійською, чи угорською, закордонною.
Важка	Майже не існувало.

Культура України в другій половині XIX–на початку XX ст.

1. Умови розвитку культури

Меценат –

Видатні меценати		
Зокрема		
Традиції меценатства наприкінці XIX на початку XX ст. підтримував _____, який величезну частку своїх коштів надав на благодійні потреби, допоміг дуже багатьом діячам української культури. Під час революції 1905 – 1907 рр., разом із Василем Симиренком, фінансував щоденну україномовну газету "Громадська думка" ("Рада").		

2. Розвиток освіти та науки

Освіта		
Наддніпрянська Україна (_____)		Західна Україна (_____)
➤ Після реформи 1864 р. мережа закладів початкової освіти значно розширилася (початкові народні училища). ➤ Велику роль у поширенні освіти відіграли земства. ➤ На початок 1897 р. читати вміли лише 20% населення України, які були старші за 10 років, серед власне українців таких було 13%. ➤ Навчання відбувалося російською мовою, яку багато учнів не розуміло. ➤ Сільські громади на кінець XIX ст. ставили вимогу навчати дітей національною мовою. ➤ У системі позашкільної освіти певну роль відіграли недільні школи. ➤ Середню освіту здобували в класичних гімназіях, (гуманітарний ухил і давали право вступу в університети), а також реальних училищах (більшої уваги приділяли природничо-математичним дисциплінам, після їх закінчення можна було вступати до політехнічних, технологічних інститутів). ➤ Вищу освіту давали університети Києва, Харкова. У _____ р. відкрито Новоросійського університету в Одесі. ➤ З відкриттям у Києві 1878 р. жіночих курсів зароджується вища жіноча освіта. ➤ З'являються вищі спеціальні навчальні заклади для підготовки спеціалістів з різних галузей промисловості та духовної сфери (Київський політехнічний інститут, Харківський технологічний, ветеринарний інститути тощо).		➤ 1869 р. була проведена шкільна реформа, що встановлювала обов'язкове початкове навчання дітей віком від 6 до 14 років. ➤ На 1890 р. письменною була лише третина населення. ➤ Великим позитивом було те, що австро-угорський уряд дозволяв викладання українською мовою в школах. ➤ У 1881 р. було створене "_____", яке перейняло від "Просвіти" піклування про шкільні справи. ➤ Вищу освіту давав Львівський університет. _____ р. відкрито університет у Чернівцях. ➤ З'являється Львівський політехнічний інститут, де відбувалася підготовка спеціалістів з різних галузей промисловості.
Стан справ з освітою на заході України, зокрема початковою, був помітно кращим. Особливо помітною стає різниця між Наддніпрянською та Західною Україною, коли порівнювати ситуацію з навчанням рідною мовою. Під владою Росії такі навчальні заклади взагалі були відсутні.		
Наука		
Природознавство		Відкрив явище фагоцитозу, разом з Миколою Гамалією створив в Одесі першу в Російській імперії й другу в світі бактеріологічну станцію, згодом переїхав до Парижа і став там першим лауреатом Нобелівської премії, який походив з України. Самозаражав себе тифом та холерою.
		Відкрив випромінювання, за що в 1901 р. Вільгельм Рентген, оскільки першим опублікував матеріали, отримав щойно засновану Нобелівську премію з фізики. Разом з Пантелеймоном Кулішем та Іваном Нечуй-Левицьким перші переклади українською мовою з старосврейської Псалтир і з грецької – Євангеліє.
		Провідне місце в розробці проблем стійкості та рівноваги механічних систем.
		Брав участь у боротьбі з чумою, холерою та іншими інфекційними хворобами далеко за межами країни, за що був нагороджений багатьма іноземними нагородами.

		Авіатор. Першим запропонував побудувати авіаносець.	
		Створив геологічну карту Донбасу.	
		Відкрив хімічні реакції металоорганічного синтезу (розвиток металургії).	
		Вивчення мінеральних багатств України. Вчення про "ноосферу" (сферу розуму).	
Історія		Найкращий учень Володимира Антоновича, розпочав видавати свою найбільшу 10-томну працю "Історія України-Руси".	
		Видав три томи праці "Історія запорізьких козаків", що звернула увагу широких читацьких мас своїм багатючим матеріалом і новими підходами.	
Мовознавство		Письменник і громадський діяч, видав чотиритомний "Словник української мови", який і досі має великий авторитет.	
		Довів український характер мови давнього Києва, а також був видатним сходознавцем, вільно володів понад 60-ма мовами.	

3. Література

Умови для розвитку української літератури та мистецтва були вкрай несприятливі, особливо у Наддніпрянській Україні. Але українські письменники говорили зрозумілою народові мовою, оповідали про добре відоме йому, були порадами. Творчість Т.Шевченка дала потужний поштовх розвитку українського художнього слова.		
	Справжнє ім'я – Марія Вілінська. Започаткувала реалізм у художній прозі. Першою соціальною повістю вважається її "Інститутка". У "Народних оповіданнях" письменниця засуджувала кріпосницький лад.	
	Соціально-психологічні мотиви. "Кайдашева сім'я", "Микола Джеря".	
	Соціально-психологічні мотиви. "Хіба ревуть воли, як ясла повні?", "Повія".	
	Справжнє ім'я – Лариса Косач. Видатних здобутків у літературі досягла (поезія, драматичні поеми "Бояриня", "Лісова пісня", "Оргія", "У пущі", "Камінний господар").	
	Літературна і наукова спадщина становить близько 5 тис. різноманітних праць. Він відзначився і в поезії ("Каменярі", "Не пора", збірка "Зів'яле листя", поема "Мойсей"), і в прозі ("Перехресні стежки"), і в драмі ("Украдене щастя"), і в перекладах, і в наукових працях.	

	Одним з перших почав писати поезію в напрямку модернізму.
	Виділявся пошуками нових шляхів. Твори; "Fata Morgana", "Intermezzo", "Тіні забутих предків".
	Його манеру письма характеризує психологізм, сувора простота викладу, стислість (новели "Новина", "Камінний хрест").
	Був одним з найпопулярніших письменників того часу. Писав у реалістичному напрямі (оповідання "Краса і сила", "Солдатики", роман "Чесність з собою", п'єси "Базар", "Брехня", "Чорна Пантера і Білий Ведмідь", "Гріх"). Автор першого українського фантастичного роману "Сонячна машина".
	Справжнє прізвище – Кандиба. Досягає значних висот у поезії. Батько Олега Ольжича.

Модернізм	
Реалізм	

4. Театр, музика

Драматургія (популярні п'єси)		
"Не судилося", "За двома зайцями", "Маруся Богуславка".	"Дай серцю волю, заведе в неволю", "Доки сонце зійде, роса очі виїсть", "Глитай, або ж Павук".	"Безталанна", "Наймичка", "Мартин Боруля", "Сто тисяч", "Сава Чалий", "Хазяїн", "Суєта".

**М. Садовський
у Полтаві створив
перший український
стаціонарний
професійний театр**

**Цей театр
переїздить
до Києва, де існує
до війни**

Значний вплив на розвиток музичного мистецтва справила творчість Семена Гулака-Артемовського. Його опера "Запорожець за Дунаєм" поклала початок новій українській опері.

Підніс українське музичне мистецтво на небувало високий рівень. Він створив низку опер: "Різдвяна ніч", "Утоплена", "Тарас Бульба", "Енеїда", "Наталка Полтавка", перші дитячі опери "Коза-дереза", "Пан Коцький".

Музична критика називала її найкращою співачкою тогочасного світу: за красу чистого та сильного голосу (сопрано) і визначні акторські здібності. У її репертуарі було близько 60 опер, голос співачки чули найкращі оперні театри світу.

У 1862 – 1863 рр., можливо, 1864 р. було написано музику до сьогоденного державного Гімну України. Перше виконання твору "Ще не вмерла Україна", як Гімну, відбулося 10 березня 1865 року в Перемишлі завершальним номером концерту, присвяченому Тарасові Шевченку, диригував Анатоль Вахнянин.

Народні пісні в обробці Миколи Лисенка, Миколи Леонтовича, Станіслава Людкевича, Кирила Стеценка все ширше використовували професійні співаки та хорові колективи.

5. Архітектура

Розмах будівництва внаслідок зростання чисельності населення міст. Потреба в нових приміщеннях дала поштовх для розвитку архітектури.

6. Образотворче мистецтво

Скульптура

Живопис

7. Церковне життя

Наддніпрянщина	Галичина	Буковина	Закарпаття
На Київському митрополичому престолі уже в XIX ст. не було жодного українця. На початку XX ст. українці добилися деяких послаблень, наприклад, у 1906 р. було видано Біблію українською мовою. Але ці локальні перемоги не міняли суті справи. Відірваність офіційної церкви від запитів народу сприяло поширенню в Україні різних релігійних сект.	Церкві належить видатне місце у національному відродженні на західноукраїнських землях. Особливо зросла роль Української греко-католицької церкви, коли її в 1900 р. очолив митрополит Андрей Шептицький.	Церква під сильним румунським впливом.	Греко-католицька церква – опора українства.